

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ
ПРАВОСУДНА НАСОКА-ВТОР ЦИКЛУС СТУДИИ

КАТЕРИНА ХАЛАЧЕВА

**Меѓународниот центар за решавање на инвестициони спорови како
механизам за заштита на меѓународниот елемент во Македонија при
инвестирање**

- МАГИСТЕРСКИ ТРУД -

ментор

Доц.Д-р. Љупчо Сотирски

кандидат

Катерина Халачева

број на индекс 20752

**Кочани, ноември 2011
год.**

Комисија за оцена на одбраната

Ментор: Доц.Д-р. Љупчо Сотирски

Претседател: Проф.Д-р. Љупчо Блажевски

Член: Доц.д-р. Војо Беловски

СОДРЖИНА

ВОВЕД

Глава 1 ПОИМ, ВИДОВИ И ФУНКЦИИ НА ИНВЕСТИЦИИТЕ И МЕТОДОЛОШКИТЕ ОСНОВИ

1. Инвестициите како правно-економска категорија
2. Типови на инвестициони проекти
 - 2.1. Од аспект на времето на настанување
 - 2.2. Според односот: принос-ризик
 - 2.3. Од аспект на видот на вложувањето
3. Странски директни инвестиции како извори на инвестиции
 - 3.1. Поим и дефиниција
 - 3.2. Кратка историја
 - 3.3. Видови странски директни инвестиции
 - 3.4. Позитивни и негативни последици од странските директни инвестиции
 - 3.5. Привлекување на странски капитал
4. Странски директни инвестиции во Република Македонија.
 - 4.1. Инвестициите-двигател на економскиот развој
5. Документационата подлога на инвестициониот процес
 - 5.1. Прединвестициона студија
 - 5.2. Инвестициона програма
 - 5.3. Студија за изведба
 - 5.4. Извештаи за следење на изведбата
 - 5.5. Извештаи за ефектите
6. Методолошки основи на интерна стапка на рентабилност на инвестициите и други методи
 - 6.1. Критериум за нето сегашна вредност
 - 6.2. Критериум за интерна стапка на рентабилност
 - 6.3. Критериум за рок на враќање на инвестициите
7. Меѓународни критериуми за оценка за инвестирање во земјата
8. Инвестициона позиција на Република Македонија
9. Анализа на ризикот

Глава 2 НАЧИНИ И ПОСТАПКИ ЗА ИНВЕСТИРАЊЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

- 10.** Основање на Друштво со ограничена одговорност –ДОО и Друштво со ограничена одговорност на едно лице – ДООЕЛ
- 11.** Начини и постапки за инвестирање во претпријатија кои се во стечај
 - 11.1.** Продажба на претпријатието – должник
 - 11.2.** за реорганизација на претпријатието – должник
- 12.** Инвестирање во земјоделство земјиште
 - 12.1.** Купување на градежно земјиште
 - 12.2.** Давање под концесија
 - 12.3.** Долготраен закуп
- 13.** Инвестирање во градежно земјиште
 - 13.1.** Закуп на земјоделско земјиште
- 14.** Концесија

Глава 3 ПОИМ, УЛОГА, ФУНКЦИИ И НАДЛЕЖНОСТИ НА МЕЃУНАРОДНИОТ ЦЕНТАР ЗА РЕШАВАЊЕ ИНВЕСТИЦИОНИ СПОРОВИ

- 15.** Поим и улога на Меѓународниот центар за решавање на инвестициони спорови.
- 16.** Билатералните договори како поволност за инвеститорите
 - 16.1.** Билатерални инвестициони договори и поединечни договори меѓу странски инвеститор и државата домаќин
- 17.** Организациона структура
 - 17.1.** Административен совет на Меѓународниот центар за решавање на инвестициони спорови
 - 17.2.** Секретаријат на Меѓународниот центар за решавање на инвестициони спорови
- 18.** Надлежности на Меѓународниот центар за решавање на инвестициони спорови во согласност со Вашингтонската конвенција .
 - 18.1.** Одредби од билатерален договор на Република Македонија како основ за надлежност на Меѓународниот центар за решавање на инвестициони спорови
 - 18.2.** Поделба на споровите кои произлегуваат од странски вложувања поведени поред Меѓународниот центар за решавање на

инвестициони спорови

19. Спор околу утврдување на надлежноста и причината на спорот

Глава 4 ПРОГРАМА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ЗА ПРИВЛЕКУВАЊЕ НА СТРАНСКИ ДИРЕКТНИ ИНВЕСТИЦИИ

20. Тендерска документација во согласност со законот за Агенција за инвестиции

21. Позитивните насоки на Република Македонија во заштита на странските инвестиции

21.1. Брза регистрација на компаниите

21.2. Предности на банкарскиот сектор

21.3. Директни предности за странските инвеститори

21.4. Царинска регулатива за странски инвестиции и инвеститори

21.5. Заштита на инвестиции и трговски договори

21.6. Инвестициони погодности во даночната политика

21.7. Царински повластувања

21.8. Регулација на бизнис

21.8.1. Право на приватна сопственост и утврдување

21.8.2. Законот за трговски друштва

21.8.3. Конкуренцијата

21.8.4. Монополи и Antitrust

21.9. Механизми на разрешување спорови

Глава 5 НЕСИГУРНОСТА НА СТРАНСКИТЕ ИНВЕСТИТОРИ И ПРОБЛЕМИТЕ СО КОИ СЕ СООЧУВААТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

22. Причини за несигурноста при инвестирањето

23. Спорот за името - пречка за инвестициите

23.1. Повредите на времената спогодба од страна на Грција

23.2. Штетното влијание врз економијата и инвестициите што ги предизвикува Грчкото вето поради спорот за името

Глава 6 ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Глава 7 ЛИТЕРАТУРА

Глава 1

ПОИМ, ВИДОВИ И ФУНКЦИИ НА ИНВЕСТИЦИИТЕ И МЕТОДОЛОШКИТЕ ОСНОВИ

1 ИНВЕСТИЦИИТЕ КАКО ПРАВНО-ЕКОНОМСКА КАТЕГОРИЈА

Во основа овој термин ги опфаќа инвестициите каде што инвеститорот е со седиште во една земја и извезува капитал во друга земја, со единствена цел за извршување на деловни активности и на тој начин стекнува имот и материјални средства во странство. Реализација на странски директни инвестиции може да се направи на следните начини:

- основање на свои фирми во странство, во форма на филијали, претставништва или независни компани како најчестата форма на директни странски инвестиции и има исклучително важно влијание врз меѓународниот бизнис,
- купување на компании или купување на управувачкиот пакет на компанијата. Оваа форма овозможува ефикасност на инвестициите, со што инвеститорот има можност брзо да спроведе реструктурирање и реинженеринг на деловните активности на купените фирми и да направи 1на отплата на вложениот капитал,
- капитализација со што се врши директно странско инвестирање во компанијата во форма на зголемување на капиталот а во полза на странските инвеститори се до ниво на управување со правата. Овој тип на странски инвестиции обично се реализира преку инвестирање во опрема и технологија.

Позитивни аспекти на странски директни инвестиции се рефлектираат со трансфер на технологија и знаење, тенденција на раст на светската трговија, вработеноста и економскиот развој.

Негативни аспекти се однесуваат на прекумерно експлоатирање на природните ресурси од страна на моќни инвеститори.

Инвестициите се двигател на економскиот раст. и со нив се зголемуваат капиталните фондови, изразени во градежни работи, опрема, залихи и пораст на производниот капитал. Растот на капиталот, пак, е услов за раст на

вработеноста, и на доходот.

Етимолошко потекло на поимот “инвестиции“ води потекло од латинскиот израз “Investicio“ (инвестицио) кој има двострано значење. Првото, со кои ги искажуваат паричните вложувања за создавање конкретни релни добра и второто кое што го искажува конкретното добро во физичка смисла, кога тоа се наоѓа во процес на создавање. Самиот збор инвестиции значи вложувања и тоа долгорочни инвестиции – вложување на парични средства на долг рок но во исто време и вложувања во капитални средства со очекувања на долг рок приноси.

2 ТИПОВИ ИНВЕСТИЦИОНИ ПРОЕКТИ

2.1 Од аспект на времето на настанување

Централен однос што се формира во инвестиционите проекти е односот трошок-корист (cost-benefit)¹. Од аспект на издатоци за инвестиции и приносите од инвестициите, инвестиционите проекти може да се класираат во четири типови.

- *Еднократно вложување во еден момент* е остварување еднократен принос во еден момент (Point input-point output).² Овој, инаку редок тип инвестиционен проект во практика, претставува одреден тип на еднократно вложување во период на една година, а еднократниот ефект би се реализирал во некоја од наредните години.
- *Повеќекратно вложување-еднократен ефект* (flow input-point output)³. Такви примери се присутни во градење бродови за продажба, изградба на станови за пазар и слично.
- *Еднократно вложување-повеќекратен ефект* (point input-flow output)⁴. Пример за овој тип на инвестиционен проект е набавка на транспортно

¹ (Eng. Cost -benefit) Оваа анализа е значаен метод за оцена инвестициски проекти кај кои постои големи вложувања на финансиски средства;

² (Eng. Point input-point output) вложувања во еден момент-еднократно и ефектите од вложувањето во еден временски момент;

³ (Eng. flow input-point output) Континуирано, повеќекратно вложување - а приходите од инвестициите се остваруваат во еден временски момент.

⁴ (Eng. point input-flow output) Се вложува во еден момент, а ефектите се остваруваат повеќекратно и континуирано во одреден временски период

средство, набавка на машина и сл.

- *Повеќекратно вложување повеќекратен ефект (flow input-flow output)*⁵
Овој тип на инвестирање е многу чест, како на пример изградба на производни погони, стоковни куќи, фарми и сл.

2.2 Според односот: принос-ризик

- Агресивни високоприносни проекти - ориентирани кон висок принос но ги следи и висок ризик,
- Посакувани проекти со подносливо ниво на ризик,
- Дефанзивни проекти,
- Непосакувани проекти,
- Нископриносни но безризични вложувања.

2.3 Од аспект на видот на вложувањето

- Набавка на опрема за замена на постојна застарена опрема,
- Подобрување на постојните и воведување на нови производи,
- Унапредување на управувањето и организацијата,
- Вложувања во истражувачка работа,
- Обука на кадри,
- Вложувања во промоција и пропаганда,
- Вложувања во права од индустриска сопственост и know-how⁶.

3 СТРАНСКИТЕ ДИРЕКТНИ ИНВЕСТИЦИИ КАКО ИЗВОР НА ИНВЕСТИЦИИ

Странските директни инвестиции претставуваат најризичен облик на меѓународно движење на капиталот, но обезбедуваат најголеми профити. Под странски директни инвестиции се подразбират долгорочни капитални

⁵ (Eng. flow input-flow output) Се вложува повеќекратно, а ефектите се остваруваат повеќекратно и континуирано во одреден временски период;

⁶ (Eng. Know-how) Претставува сите објавени технички информации кои се неопходни за индустриска репродукција на некој производ или постапка ,знаење развиено на темел на искуства ,се смета за сопственост која може да биде отуѓена;

инвестиции во странство, но и инвестиции во техничко-технолошки процес. Сопственикот на капиталот ја задржува функцијата на сопственост и функцијата на управување, односно извозникот на капиталот ја организира контролираната употреба на капиталот.

Директното инвестирање го подразбира планот на инвеститорот и покрај тоа придобивката односно приносот од вложениот капитал да остварува и права на управување пропорционална со вложениот капитал. Оттука, впечатливо е дека директните инвестиции мора да му овозможат на инвеститорот право на управување.

Директните странски инвестиции се таков вид на вложувања кај кои инвеститорот обезбедува право на сопственост, контрола и управување врз компанијата во која вложува или пак преку отварање на ново претпријатие вложува средства во земјата домаќин, со цел остварување на некој долгорочен економски интерес.

Мислењата околу тоа зошто и дали се потребни странските вложувања се поделени и често пати и спротивставени. Може да се каже дека приливот на странскиот капитал е причина за поголеми стапки раст, забрзување на структурните реформи на земјата, зголемување на девизните резерви, либерализација на девизните рестрикции и добивање на поволен кредитен рејтинг. Од друга страна на овој вид вложувања им се препишуваат и лоши ефекти како зголемување на трговскиот дефицит, непочитување на даночната политика и сл.

Основната цел на овој труд е насочена кон зголемување на основните знаења од оваа област, развојот на овој вид на вложувања низ историјата, видови, поволности и негативни страни од истите.

3.1 Поим и дефиниција

Во правна смисла под поимот странски директни инвестиции се подразбира инвестициски однос од траен карактер помеѓу странските инвеститори и претпријатија во кои инвестиции се направени, или кое се основа со помош на капиталот на странскиот инвеститор.

Директните странски инвестиции ⁷(FDI-foreign direct investment) играат растечка и исклучително важна улога во глобалниот бизнис. Овие инвестиции им овозможуваат на фирмите да освојуваат нови пазари, пристап до поефтини фактори на производство, нови технологии и производи. За земјата домаќин и фирмата која го прима капиталот се создаваат услови за нови технологии, нови начини на работење, поголема ефикасност, поголем степен на искористеност на ресурсите, повисоко ниво на менаџмент, а сево ова може да има силно влијание на економската развиеност на земјата.

Класичната дефиниција на директните странски инвестиции посочува дека тоа се случува при купување на физички капитал од фирма во друга земја или пак преку купување на значителен дел од акциите на една фирма со цел стекнување на контролата во истата.

Директните инвестиции можат да имаат различни форми:

- основање на компанијата или превземање (Eng. acquisition),
- спојување со постоечка компанија на домашен инвеститор (eng.merger),
- основање заедничка компанија со домашниот инвеститор.

Во кој облик се вбројуваат странските директни инвестиции кои ќе зависат од опциите што ги дозволува правниот поредок на државата во која се инвестира, но и од инвестиционите стратегии на странскиот инвеститор. Странските директни инвестиции не подразбират само вложување на пари, туку се работи и за пакет капитал, know-how и менаџерско знаење. Воедно овие инвестиции вклучуваат и предметен капитал (земјиште,објекти,машини), финансиски средства, нови технологии и управувачко знаење.

Основни елементи на странските директни инвестиции се :

- Долгорочност,
- Меѓународен трансфер на капитал,
- Економска добивка,
- Непосредно влијание на производството со поднесување на економскиот ризик.

⁷ Директни странски инвестиции (Eng. FDIs-foreign direct investment) инвестиции од правни и физички лица од странство во наши деловни субјекти со кои се остварува заеднички долгорочен интерес каде што странскиот инвеститор поседува најмалку 10% од вкупната вредност на деловниот субјект ;

3.2 Кратка историја

Првично странските директни инвестиции се сметале за инвестиции со кои се купува зграда, објект, хала во друга земја. Но со натамошниот развој на трговијата и се поголемата глобализација оваа дефиниција се проширува. Имено, во минатото поради фактот дека повеќето компании произведувале физички производи со ниска технолошка интензивност странските директни инвестиции биле ориентирани кон инвестирање во машини, опрема, хали итн. но со развојот на технологијата се јавуваат и мали компании главно помогнати од универзитети, кои имаат мал број вработени и речиси нула физички капитал и чиј главен производ е повеќе плод на интелектуална дејност одошто на масивен физички капитал.

Во овие компании не е потребно типичното инвестирање туку едноставен прилив на паричен капитал за да може фирмата да продолжи да се развива. Поради се поголемиот број на вакви фирми во последната декада драстично се зголеми и сумата на странски директни инвестиции насочени кон нив. Но она што е навистина интересно е фактот дека и покрај големиот интерес кој го предизвикуваат овие мали компании и нивните производи, сепак компаниите кои инвестираат во нив односно самите странски инвеститори секогаш се повнимателни за разлика од вложувањето во производни компании со трудо-интезивни производи. Ова е така поради тоа што тие произведуваат високо технолошки зависен производ кој во процесот на создавање е навистина долг и многу често и не завршува како што е предвидено. Се случува постојано менување и кога се случува пласирање на пазарот може да биде нешто сосема поразлично од она кое требало да биде. Истото не е случај кај инвестициите во производни компании со трудо-интезивни производи кај нив производот е познат пазарот или има потреба од истиот или нема. Еден од главните виновници за ваквите бранувања во сферата на странските директни инвестиции на глобално ниво без двоумење може да се каже за се поизразената присутност на побрз и посериозен развој на технологијата.

3.3 Видови странски директни инвестиции

Најопштата поделба на директното странско инвестирање може да се направи

доколку ги поделиме инвестициите на оние кои се насочени и внатре во една земја и надвор од неа.

Директните странски инвестиции насочени кон надвор во англиската терминологија познати како “*Outward FDI*s”⁸ или насочени кон надвор директни странски инвестиции е облик кога домашна фирма го шири своето производство и освојува нови пазари надвор од земјата. Многу често овој вид на директни странски инвестиции се помогнати од владите преку делумно преземање на ризикот на ослободување од дел од обврските.

Директни странски инвестиции насочени внатре кон државата во англиската терминологија познати како “*Inward FDI*s”⁹ се инвестиции насочени кон државата односно настануваат во услови кога домашна фирма прима странски капитал. Секако постојат и други категоризации на директните странски инвестиции меѓу кои најзначајни се вертикални директни странски инвестиции. Овие инвестиции се дефинираат како прилив со која транснационалната компанија се здобива со дел од акциите во странска фирма и таа произведува влез за потребите на транснационалната корпорација или пак користи излезен капацитет од транснационалната компанија.

Хоризонтални директни инвестиции се случуваат кога фирмата инвеститор изнесува идентична или слична бизнис операција во друга земја. Директните странски инвестиции се управувани од различни мотиви, кои се случиле со цел за зацврстување на позицијата на пазарот, на нови пазари кои се нарекуваат во англиската терминологија (*market-seeking foreign direct investments*)¹⁰, односно ориентирани кон нови пазари директни странски инвестиции.

(*Resource-seeking foreign direct investments*)¹¹ односно кон ресурси-извори насочени директни странски инвестиции насочени кон фактори на продуктивност кои имаат поголема оперативна ефикасност за разлика од оние во земјата од која доаѓа корпорацијата. Понекогаш директното странско инвестирање се случува со цел да се обезбеди оптимизација на сите

⁸ (Eng. *Outward FDI*s) - Инвестиции насочени кон надвор кога домашна фирма го шири своето производство и освојува нови пазари.

⁹ (Eng. *Inward FDI*'s) - Инвестиции кога странско физичко или правно лице купува или на друг начин инвестира односно кога домашна фирма прима странски капитал.

¹⁰(Eng. *market-seeking foreign direct investments*) Инвестиции насочени кон освојување нови пазари или задржување на постојните пазари;

¹¹ (Eng. *resource-seeking foreign direct investments*) Инвестиции насочени кон барање на фактори на производство кои постојат во домашната економија.

производни фактори како и поголема општа ефикасност на претпријатието преку постигнување на економии од обем. Овој тип на директни странски инвестиции се нарекуваат во англиската терминологија (efficiency-seeking) односно стремење кон ефикасност.

*Greenfield странски директни инвестиции*¹² тоа се инвестиции со кои се градат потполно нови производни капацитети кои се 100% сопственост на инвеститорот, што значи дека тој одлучува за судбината на тие средства.

*Brownfield странски директни инвестиции*¹³ се такви инвестиции со кои се купуваат веќе постојни згради, објекти, магацини, од страна на странските инвеститори.

*Мерџери и аквизиции (mergers and acquisitions)*¹⁴ директни вложувања по пат на превземања и спојувања.

3.4 Позитивни и негативни последици од странските директни инвестиции

Основна придобивка од странските инвестиции е суштината на странскиот капитал кој неспорно помага во економскиот развој на земјата во која е вложен. Ова особено се однесува на земјите во развој и според многу изучувачи на економската наука на овие земји им е повеќе од потребен дополнителен прилив на странски капитал за да може да обезбедат здрав и одржлив раст и развој.

Директното странско инвестирање дозволува :

- Пренос на технологии
- Употреба на домашни сировини во производството
- Поголеми прилив во државната каса
- Дополнителна стимулација за борба меѓу веќе постоечките претпријатија во тој сектор.
- Со влез на странски капитал се отвараат нови работи места за работниците.

¹² Greenfield странски директни инвестиции-експанзија на постоечките објекти и инвестирање во сосема нови објекти во област каде до тогаш не постоеле;

¹³ Brownfield странски директни инвестиции - инвестирање со купување постоечки објект за активирање нова производна активност;

¹⁴ *Мерџери и аквизиции (mergers and acquisitions)* - трансферирање на постојниот капитал/посед од локалната-домашна компанија кон /на странската компанија;

Покрај новите работи места директните странски инвестиции овозможуваат и пораст на платите а со тоа и подобрување на животот на работниците. Воедно се усовршува пазарот на труд и со тоа работниците стекнуваат искуство со понапредна технологија добиваат шанса за тренинг, пракси итн.

Директни странски инвестиции најчесто се дел на големи мултинационални компании чии што приходи се големи, па така и отварање на една ваква компанија во понеразвиена земја ќе значи зголемени приходи од даноци и разни такси кои ги плаќа фирмата.

Со навлегување на нова силна странска фирма на пазарот сите досегашни фирми ќе мора да се реструктурираат и да се подготват со цел да можат достоино да се справат со предизвикот. На овој начин ќе исчезнат оние фирми кои што работеле економски неефективно и неефикасно со што ќе се заштити општата економска состојба од нерационално растурање.

Несакани последици,

Покрај позитивните страни директните странски инвестиции сепак носат со себе и некои непосакувани елементи:

- Директните странски инвестиции со себе повлекуваат големи трошоци за патување и комуникација, дел од овој проблем т.е како негативна страна се јавува и различниот говор кај земјата домаќин и инвеститорот.
- Голем број од негативните ефекти на директните странски инвестиции се поврзуваат со транс националните компании, кои во многу сценарија ја играат негативната улога. Денес има и посебни движења кое се против глобализацијата и против трансационалните компании тврдејќи дека преку нивните производи се стекнуваат со многу силна монополистичка моќ која ретко кој може да ја ограничи.
- Негативни ефекти не се појавуваат само кај земјата домаќин нејзината економија и жители, туку многу често и кај самата фирма која го изведува вложувањето. Фирмата инвеститор може да се случи да биде оштетена преку неправедна експропијација на имотот, политичка неправедност, не фер конкуренција на новиот пазар, затајување на информации од страна на владата итн.
- Многу често се спомнува фактот дека земја со големи директни странски инвестиции во неа треба секогаш да изрази подготвеност во однос на

државната безбедност и зачувување на суверенитетот на државата.

3.5 Привлекување на странски капитал

Промотивните напори за да се привлечат директни странски инвестиции станаа многу важен дел од натпреварот помеѓу земјите, развиени и оние во развој.

Во овој натпревар едните ги намалуваат стандардите на пониско ниво и со тоа се впуштаат во „трка до дното“, со цел да привлечат повеќе инвестиции, додека другите ги воздигнуваат директните странски инвестиции поради зголемување на стандардите и благосостојбата во земјата која ги добила.

Постојат неколку трендови кои сами по себе ги засилуваат традиционалните импулси за директните странски инвестиции и во најмала рака ги зголемуваат шансите на земјата во натпреварот.

Природните ресурси, апсорбционата моќ на пазарот и ефтината работна сила се фактори кои што едноставно ги лепат директните странски инвестиции за себе затоа секоја земја која ги поседува е во подобра позиција од онаа која ги нема.

Глобализацијата и фантастичниот напредок во технологијата и информациите и логистиката дозволува производството да биде близу до пазарот а воедно и да се искористат специфичните бенефиции на секоја посебна производна локација. Ова овозможува овие три фактори да имаат голема улога во привлекувањето директни странски инвестиции поради тоа што едноставно го смалуваат растојанието, односно денес е многу полесно ефтината работа сила од Кина да се спои со ресурси од Италија и производот да биде продаден во Америка.

Секоја земја има присвоено за себе сопствена политка за привлекување на директни странски инвестиции. Некои земји тоа го прават преку намалување на даноците, одредени стартни грантови и специфични размени. Други пак се обидуваат да привлечат странски капитал преку подобрување на сопствената инфраструктурна изграденост со цел пресретнување на потребите на инвеститорите.

Во основа речиси секоја земја која што се обидува да привлече странски капитал се обидува да ги намали административните бариери и бирократијата.

Одредени земји во светот дури и изнајмуваат посебни фирми со обучен кадар и професионалци чија специјалност се токму странските директни инвестиции со единствена цел да им помогнат во совладување на препреките и освојување на повеќе странски капитал. Некои од задачите кои ги имаат овие фирми се:

- Извидување (во англиската терминологија – scouting)¹⁵ на можности за странски инвестиции преку наоѓање на прифатливи домашни партнери,
- Снабдување со професионална менаџментска помош,
- Истакнување на специфични прилики,
- Создавање и одржување прифатлива домашна инвестициона клима,
- Надгледување и известување за општата активност поврзана со директните странски инвестиции.

Цврста и сигурна инвестициона клима е круцијална за здрав и одржлив економски раст. Микроекономски реформи насочени кон поедноставување на бизнис регулациите, зацврстување на сопственичките права, подобрување на флексибилноста на пазарот на труд се само дел од реформите кои ја подобруваат инвестиционата климата во земјата. Реформите се потребни за формирање на инвестиционо-ориентирана клима. Реформите се прават политички за нив е одговорна владата на земјата. Ефектите од превземените реформи за подобрување на инвестиционата климата во земјата имаат задоцнет ефект за разлика од трошоците потребни за тие да се спроведат кои се плаќаат веднаш, но ендаш кога ќе се почувствуваат навистина ја подобруваат целосната бизнис клима во државата.

4 СТРАНСКАТЕ ДИРЕКТНИ ИНВЕСТИЦИИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

По одвојувањето на Република Македонија од СФРЈ ситуацијата во која тогаш се најде Република Македонија како и општата ситуација во останатите поранешни југословенски држави, не дозволуваше напредок и раст. По осамостојувањето во земјата владееше инфлација и економскиот раст на земјата беше во вистинска опасност, и така пред новата македонската

¹⁵ (Eng. Scouting) - извидување на можности за странски директни инвестиции со одење на делегации во странство за да привлекуваат странски инвеститори и да создадат позитивна слика за својата матична држава;

демократија се создаваше процесот на транзиција, силен предизвик за младата и кривка економија и недоволно развиеното стопанство. Во оваа ситуација странскиот капитал беше повеќе од добредојден па така и почна процесот на потребата од инвеститори. Во исто време, односно во периодот на раните-средни деведесети почна и процесот на приватизација па така ова на Република Македонија требаше да и биде ас во ракавот во однос на привлекување на нов странски капитал. Битката за странскиот капитал ја води Република Македонија со земјите од соседството во заедничката политичко-економско-социјална фузија наречен Западен Балкан¹⁶. И земјите во Западниот Балкан доживуваат слична судбина со онаа на Република Македонија. Следи графикон кој ги прикажува најголемите инвеститори во Република Македонија според земјите од каде доаѓаат.

Табела 1: Состојба на директни инвестиции во Република Македонија(во милиони евра)

Table.1: Condition of direct investments in Macedonia (in million euros)

Година	Вкупно	Акционерски Капитал	Останат капитал	
			Побарувања	Обврски
1	2= 3-4+5	3	4	5
2005	1,768.97	1,579.62	74.54	263.89
2006	2,098.57	1,863.35	80.91	316.14
2007	2,545.17	2,226.62	106.11	424.66
2008	2,968.75	2,407.42	113.96	675.29
2009	3,141.38	2,481.27	169.96	830.07
2010	3,350.69	2,642.69	229.78	937.78

Извор: Народна банка на Република Македонија

¹⁶ Западен Балкан : Географски регион кој ги опфаќа следните држави: Албанија, Босна и Херцеговина (БиХ), Хрватска, Македонија и Србија и Црна Гора за кој актуелните потенцијални инвеститори покажуваат значаен интерес;

Извор: Народна банка на Република Македонија

Графикон 1 : Странски директни инвестиции по земји (учества на крајот на 2010 година)

Chart 1: Foreign direct investment by country (share at the end of 2010)

Она ште беше тренд за сите земји од Југоисточна Европа се потврдува и во случајот на Република Македонија. Најголемиот дел од странскиот капитал е насочен кој услужниот сектор, финансиско посредување, а во случајот на Република Македонија се забележуваат и зголемени инвестиции во вадењето руди, додека пак производството и секторите ориентирани кон извоз заостануваат.

Република Македонија како и останатите земји од регионот треба да вложат многу труд во подобрување на главните детерминанти (лат. Determinare-утврдува, одредува) на директните странски инвестиции како подобрување на инфраструктурната изграденост на земјата, достапноста до информации, намалување на корупцијата и политичката пристрасност. Потребно е да се насочат сите сили на земјата со цел да се приближи на така наречениот инвеститорски рај. Особено е неопходно насочувањена странскиот капитал кон секторот на производство, со цел ажурирање на технологијата на земјата и воведување на нови менаџерски стратегии. Сето ова е неопходно за постигнување на стабилен и одржлив економски раст и развој.

4.1 Инвестициите-двигател на економскиот развој

Поаѓајќи од недостигот на капитал во Република Македонија, технолошкиот развој се одлага како проблем на иднината и ваквиот однос ја пасивизира развојната енергија. Иако технолошкиот напредок е критично зависен од нематеријаните фактори како што се науката, образованието, стручноста на кадрите и обемот на информациите, мора да се има на ум дека технолошките иновации во најголем дел се реализираат врз основа на инвестиции .

Освен тоа, современите технологии застаруваат релативно брзо и бараат инвестициони средства за обновување, замена и развој. Реално треба да се процени потребното ниво на инвестиции во функција на технолошкиот развој. Значи неговата реализација е условена покрај од знаењата и од расположивоста со инвестиции, како материјален фактор.

За технолошкиот развој не се битни само финансиските средства, туку и задолжителен организационен, социјален и системски карактер. Преку инвестициите се врши материјализирање на достигнувањата и сознанијата на науката, односно практично воведување на технолошкиот развој во производните процеси и во сите други сфери во општеството.

Во оваа смисла, со “јазикот на хемијата може да се рече дека инвестициите се јавуваат во улога на “катализатор“ кој овозможува забрзување на спојот меѓу научните откритија и нивната примена во производните процеси, спојувајќи ги во единствен научно –технолошки процес. Економскиот и технолошкиот развој се неделиви.

Технолошкиот развој овозможува зголемување на производството како основен услов за зголемување на акумулацијата, односно нето деловниот вишок, а оттаму и згоменување на можностите за финансирање на инвестициите од сопствени извори. Инвестициите се една од најзначајните економски категории кои што, доведуваат до акумулација на капитал и со нив се создава дополнителен фонд на опрема, градежни работи и залихи, се подигнува нивото на потенционален национален производ и се поттикнува економскиот растеж на подолг рок.

Преку инвестициите може да се разбере суштината на процесот на економскиот развој на националната економија. Инвестициите се двигател на

повеќе фактори на економскиот развој. Со инвестициите се активираат работната сила и природните ресурси и се овозможува трансфер на технологија и знаења.

5 ДОКУМЕНТАЦИОНА ПОДЛОГА НА ИНВЕСТИЦИОНИОТ ПРОЦЕС

За изградба и комплетно завршување на проектот потребни се инвестиции. Во економската теорија не постои единствена дефиниција за дефинирање на инвестирањето и инвестициите, но сепак повеќето автори се согласуваат со дефиницијата дека инвестициите односно инвестирањето представува поднесување на жртви, откажување од потрошувачката во сегашноста, со цел да се добијат односно остварат одредени користи т.е. благодети во иднината.

Сите инвестиции значи имплицираат и содржат ризик затоа што имобилизираат капитал со надеж дека од него би се имало добивка во иднина. За да се процени (евалуира) овој ризик, инвеститорот треба да располага со информации кои најчесто се доста скапи, но што е уште поважно истите се во извесна мерка (помалку или повеќе) несигурни. Собирањето, обработката и интерпретирањето на податоците се тесно поврзани етапи кои пресудно влијаат врз квалитетот на одлуката.

Во суштината на поимот инвестиции е вградена економската логика која се состои во ангажирање на средства за да се оствари корист, која ќе биде доволна за да ги надомести ангажираните (вложените) средства и уште би имало и вишок (профит). Тоа е логиката на оплодувањето на средствата која ја чини суштината на инвестирањето. Набљудуван системски, процесот на инвестирањето се состои од низа меѓусебно поврзани активности кои се однесуваат на планирањето, подготовката и реализацијата на некој инвестиционен проект. Процесот на инвестирањето почнува со појавата и обработката на идејата за проектот, а завршува со пуштање во употреба на проектот и остварување на предвидените ефекти.

Инвестициониот процес е многу сложен и составен од бројни активности кои се однесуваат на истражувања, проектирања, пресметки.

Преку таквите активности се формира документационата подлога за инвестициониот проект. За да може да се донесе инвестициона одлука, да се

подготви и следи реализацијата на проектот, се подготвуваат проекти, елаборати, студии, стручни мислења, извештаи...

Генерално земено, добро воден инвестиционен проект ги содржи следниве документи:

- Прединвестициона студија,
- Инвестициона студија (програма),
- Студија за изведба на проектот,
- Извештаи за следење на изведувањето на проектот,
- Извештаи за следење на ефектите од реализираниот проект.

5.1 Прединвестициона студија

Прединвестиционата студија е првиот стручен елаборат за еден инвестиционен проект. Во западната економска литература и праксаистата е позната под името пред-физибилити и физибилити студија (feasibility study)¹⁷.

Прединвестиционата студија овозможува претходна оценка на ефикасноста на проектот, односно нејзината намена е за предодлучување. Во неа се анализираат клучните фактори за реализација на проектот, но како претходна студија не е многу детално разработена и служи за претходна отценка на проектот. Од карактерот на таа оценка зависи дали ќе се продолжи со активностите за проектот. Оваа студија се употребува и како основа за претставување на инвестиционата намера пред деловните банки, други финансиски институции кои би се вклучиле во финансирањето.

5.2 Инвестициона програма

Инвестициона програма е најзначајниот елаборат во целата документациона основа за реализација на еден инвестиционен проект. Оваа програма се состои од повеќе елаборати во кои се анализираат економските, техничките, организационите и други услови за реализација на проектот, се проценува економската ефикасност и се одредува оправданоста за реализација на

¹⁷ (Eng. feasibility study) првиот стручен елаборат за еден инвестиционен проект во кој се анализира способноста еден проект да се комплетира успешно односно познато и како прединвестициона студија;

проектот. Врз база на инвестиционата студија се носи инвестиционата одлука, односно подетално се разработува најдобро оценетата и прифатена варијанта и се врши мултикритерна евалуација на проектот.

*Мултикритерни анализи*¹⁸ се базираат на претходно дефинираните критериуми за оцена на проектот. Овие анализи, наменети за донесување на одлука, ги земаат во предвид сите фактори кои се значајни за избор на најоптималната варијанта.

5.3 Студија за изведба

Студија за изведба се состои од елаборати за техничко-технолошки решенија за изведба на проектот и истата е позната и под името инвестиционо-техничка документација. Составен дел на оваа студија се деталните или изведбените проекти. Тоа се проекти за конкретна изведба на одделни елементи од проектот во вид на детални планови, архитектонски решенија, разни проекти...

5.4 Извештаи за следење на изведбата

Извештаи за следење на изведбата на проектот треба да се подготвуваат повремено во текот на изведбата на проектот (месечно или на три месеци) во склад со динамиката на извршување на работите.

5.5 Извештаи за следење на ефектите

Извештаите за следење на ефектите од реализираниот проект се прават во фаза на функционирањето на проектот, односно во експлоатациониот период. Овие финансиски движења ги претставуваат сумите на приливите и одливите на парични средства што резултираат од проектот во одредени временски периоди.

Детерминирањето на овие парични средства е доста деликатна операција која

¹⁸ Мултикритерни анализи (Eng. Multi-criteria analysis) техника за го оценување на инвестициониот проектна повеќе начини како пример разграничување на прифатливи од неприфатливи опции, идентификување на најпреферираната опција, рангирање на опции итн;

треба да води сметка за сите непредвидени работи на кои може да биде подложен инвеститорот за времетраењето на инвестицијата.

6 МЕТОДОЛОШКИ ОСНОВИ НА ИНТЕРНА СТАПКА НА РЕНТАБИЛНОСТ НА ИНВЕСТИЦИИТЕ И ДРУГИ МЕТОДИ

При оценка за инвестиционите проекти преку примената на cost benefit анализата може да се употребат низа на критериуми за оценување. Овде ќе презентирам четири можни критериуми.

6.1 Критериум за нето сегашна вредност

Под критериум на нето сегашна вредност се подразбира разликата помеѓу вкупните дисконтни користи и вкупните дисконтни трошоци кои ги остварува еден инвестиционен проект. Основен образаец за пресметка на нето сегашна вредност во cost benefit анализата се користи во облик

Формула 1: за пресметување нето сегашна вредност :

Formula 1: to calculate net present value:

$$NPV = \sum_{t=1}^T \frac{C_t}{(1+r)^t} - C_0$$

Каде што:

NPV - нето сегашна вредност

C_0 - првичните инвестиции на крајот на година "0"

C_t - очекувањата приход на крајот на година t

n - бројот на годините

r - дисконтна норма

За оценување на инвестиционите проекти и употребата на овој критериум се извршува на начин што секој за секој проект кај кого вредносниот критериум за нето сегашна вредност е позитивна ($NPV > 0$) се смета дека е економски ефикасен а по тој основ проектот е оправдан за реализација. Доколку се врши оценка за повеќе проекти најдобар ќе биде оној проект кој има најголема

позитивна вредност согласно овој критериум.

6.2 Критериум за интерна стапка на рентабилност

Интерната стапка на рентабилност (Internal Rate of Return- IRR) преставува дисконтна стапка при кој износот на дисконтните користи е еднаков на износот на дисконтните трошоци, со други зборови, кога ќе дојде до изедначување на сегашните вредност на инвестициите со сегашната вредност на нето приносите и треба да биде :

Формула 2: за пресметување интерната стапка на рентабилност :

Formula 2: to calculate the internal rate of return on investment:

$$C = \sum \frac{R_t}{(1+i)^t} - C = 0$$

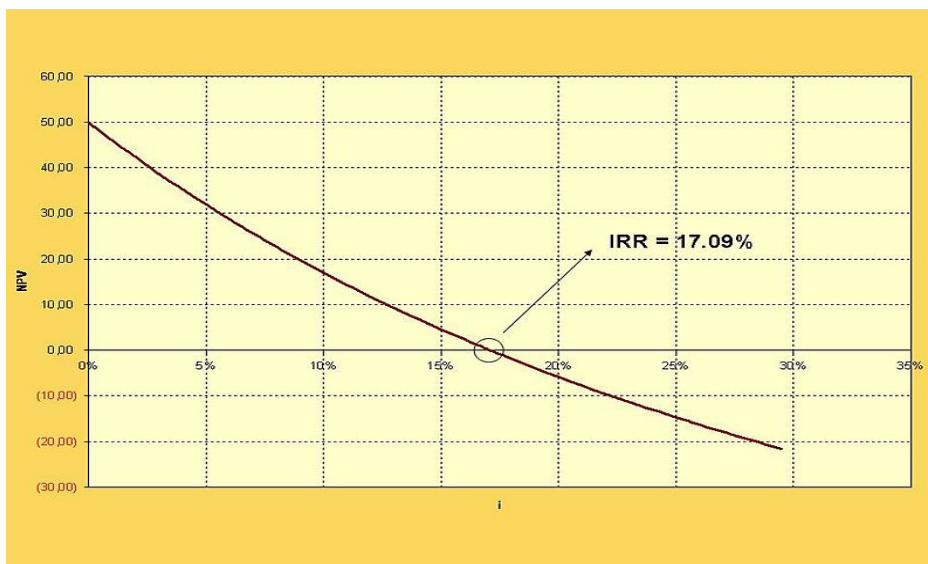
Каде што :

C = сегашна вредност на трошоците во инвестицискиот проект

i = интерна стапка на рентабилност

R = годишен нето приход во период на траењето на проектот

n = траење на проектот во време на година

Графикон 2: Интерна стапка на рентабилност

Chart 2: (Internal Rate of Return- IRR)¹⁹

¹⁹ Интерна стапка на рентабилност (Eng. Internal Rate of Return- IRR) е метода за оценување на прифатлиоста на инвестиционото вложување и претстваува дисконтна стапка при која разликата меѓу нето сегашната вредност на паричните приливи и одливи е еднаква на нула;

Оценката на инвестиционите проекти со помош на критериумот интерна стапка на рентабилност се изведува на начин при што секој проект, кај кого величината на IRR е поголема од каматната стапка која владее на пазарниот капитал (или од усвоената дисконтна стапка), се смета за поволна и економски оправдана за реализација. Кога е во прашање за најдобар избор на помеѓу повеќе инвестициони проекти ќе се одлучи/реализира оној проект каде што IRR има најголема вредност.

6.3 Критериум за рок на враќање на инвестициите

Рок за враќање на инвестициите претставува период изразен со години за коисегашната вредност на нето користи од инвестициите да ги отплати вложените средства.

Формула 3: за пресметување рок за враќање на инвестициите :

Formula 3 : calculating the period for return on investment:

$$\sum_{t=0}^n It * at = \sum_{t=0}^n Kt * at$$

Каде што:

It -вложувања на t - години на период на вложувања

Kt – користи од инвестицијата во t -години во период на експлоатација.

Проектот може да го сметаме прифатлив и економски оправдан за реализација кога неговиот рок за враќање е помал од некој претходно договорен нормативен рок за враќање на средствата. Како нормативен рок за враќање може приближно да се земат параметрите од економскиот век на траење на опремата. За оценка на повеќе проекти важечко правило ќе биде – најдобар проект е оној проект за кој има најкраток рок за враќање на инвестициите. Овој критериум може да се употреби за оценка на повеќе проекти само во случај ако се од истородни групи на проекти или кај избор на една од повеќе варијанти од еден ист проект.

7 МЕЃУНАРОДНИ КРИТЕРИУМИ ЗА ОЦЕНА ЗА ИНВЕСТИРАЊЕ ВО ЗЕМЈАТА

Република Македонија преку надворешна политика на билатерален и на мултилатерален план ги промовира своите национални вредности и интереси. Република Македонија е посветена на исполнување на надворешно- политички приоритети, : членство во НАТО, добивање датум и започнување преговори за полноправно членство во Европската унија, надминување на прашањето за разликата за името наметнато од нашиот јужен сосед и засилување на економската и јавната дипломатија.

Република Македонија се залага за континуирано јакнење на стратешкото партнерство со САД и развивање на сестрани партнерски односи со земјите членки на Европската унија и НАТО, при што посветува особено внимание и на односите и соработката со останатите значајни актери на меѓународната сцена, пред се со Руската Федерација и со Народна Република Кина.

Затоа, може да се каже дека транспарентноста е она што го именувате како "жешка" тема, бидејќи за компаниите да привлечат инвеститори, треба да ја зајакнат комуникацијата, што всушност е основа на транспарентноста. Законската рамка во земјите од регионот, во основа, пропишува разумни обврски кои се однесуваат на транспарентноста и известувањето на компаниите, кои се компатибилни со најдобрите практики. Проблемот е во тоа што компаниите или не сакаат во потполност да ги почитуваат законските обврски или, пак, кога го прават тоа, обично се задоволуваат со најосновниот минимум кој е прифатлив за регулаторните органи. Други критериуми се заживување на економијата, подобрување на бизнис климата, промени и реформи во законодавната регулатива

8 ИНВЕСТИЦИОНА ПОЗИЦИЈА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Табела2: Југоисточна Европа и Комонвелт²⁰ независни држави:дистрибуција на прилив на странски директни инвестиции по обем 2003-2004 година

²⁰ Комонвелт (Eng. Commonwealth) - Политичка заедница и лабава конфедерација на независни суверени земји ширум светот од кои повеќето се некогашни членови на Британската империја каде доброволно членуваат 54 држави.

Table 2: Southeastern Europe and the Commonwealth of Independent States: the distribution of inflow of foreign direct investment in volume 2003-2004

Југоисточна Европа и Комонвелт независни држави: дистрибуција на прилив на странски директни инвестиции по обем 2003-2004 година		
	2003	2004
Обем	Економија	Економија
Преку \$5 Милијарди	Руска Федерација	Руска Федерација и Романија
Над \$1 милијарда До \$4,9 милијарди	Азербеџан, Романија, Бугарија, Казакстан Хрватска, Украина, Србија, Црна Гора	Азербеџан, Казакстан, Бугарија Украина, Хрватска
Помалку од \$1 Милијарда	Босна и Херцеговина, Грузија, Албанија, Белорусија, Ерменија, Македонија Молдавија, Узбекистан, Киргистан и Таџикистан	Србија и Црна Гора, Грузија, Босна и Херцеговина, Албанија, Таџикистан, Ерменија, Белорусија, Македонија, Молдавија, Узбекистан, Киргистан

Извор: UNCTAD, 2005

Во регионите кои според UNCTAD се препознаваат како Југоисточна Европа и Комонвелт независни земји, во 2004 година приливот на СДИ достигнал 35 милијарди долари, во однос на 24 милијарди долари, остварени во 2003 год. (раст од 45,8%). Од 18 земји наведени во подолу приложената табела дури 16 остварија поголем прилив на странски директни инвестиции во 2004 година во однос на 2003 година во регионот на Југоисточна Европа особено се издвојуваат Бугарија и Романија кои во 2004 год. оствариле 1/5 од вкупно остварените странски директни инвестиции во целата групација, односно повеќе од 70% од странските директни инвестиции остварен во регионот на Југоисточна Европа. Како последица на овој тренд, Романија со остварени приливи од преку 5 милијарди \$ го завзема второто место, по рангирана група на земји врз основа на остварен прилив на странски директни инвестиции (UNCTAD WIR Анализа, 2005 година), додека Република Македонија е сместена во третата група на земји со остварен прилив од СДИ помал од

1(една) милијарда долари.

9 АНАЛИЗА НА РИЗИК

Секогаш кога се инвестира постои одредено ниво на ризик дека нема да може да се повратат инвестираните средства или да се оствари дополнителен принос од истите. Оттаму, инвеститорот секогаш очекува одредено ниво на принос од инвестицијата како компензација за нивото на преземениот ризик. Во теоријата важи законитоста дека колку што е поголем ризикот од инвестицијата, толку треба да биде поголем приносот од истата и обратно, колку што е помал ризикот што го носи инвестицијата, толку треба да биде помал приносот од истата.

Бидејќи постојат повеќе алтернативи на инвестирање, се поставува прашањето како да се определи нивото на ризик кој го носи секоја поединечна инвестиција, како би можел инвеститорот правилно да го димензионира своето портфолио, соодветно на нивото на ризик кое инвеститорот е спремен да го поднесе. Притоа, треба да се земат предвид два основни фактори:

- *Временски хоризонт*: Пред да вложи, инвеститорот треба да го дефинира временскиот период во кој истиот е спремен да ги “држи” вложените пари во инвестицијата. Колку што е подолг временскиот хоризонт, толку повеќе инвеститорот треба да може да си дозволи да ризикува и обратно.
- *Обем на инвестицијата*: Пред да вложи, инвеститорот треба да процени колкав износ на парични средства може да си дозволи да изгуби, без притоа да ја наруши својата финансиска стабилност. Колку што е поголем износот на расположивите средства за инвестирање, толку повеќе инвеститорот треба да може да си дозволи да ризикува и обратно.

Според истражувањето на UNCTAD²¹ за 2005 година регионот на Југоисточна Европа претставува една од најконкурентните локации за привлекување на странски директни инвестиции, првенствено поради значајните промени во инвестиционата политика на овие земји, кои резултирале со создавање на поволна клима за бизнис.

Во тој поглед оваа анализа се заснова на компарација на инвестициониот амбиент во Република Македонија со регионот на Југоисточна Европа, базиран на три основни елементи, кои ја детерминираат одлуката на идните инвеститори:

- Стандардни (општи) ризици на работењето на странските инвеститори (политички ризик, финансиски ризик, ниво на транспарентност на процедурите, административен систем и сл.),
- Ниво на достигнати законски реформи за создавање на општи услови за работење на домашните и странските инвеститори, заедно со нивото на остварени фискални, регулаторни и финансиски поттикнувања за привлекување на странски директни инвестиции, и
- Ниво на основни оперативни трошоци за работењето (работна сила, енергија, земјиште)

Глава 2

НАЧИНИ И ПОСТАПКИ ЗА ИНВЕСТИРАЊЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Надлежна институција за започнување и регистрирање на сопствен бизнис во Република Македонија е Централниот регистар (www.crm.org.mk). Имено, на едно место за само четири часа без потреба од почетен капитал може да се отвори едно од следниве видови трговски друштва:

- Трговец – поединец,
- Јавно трговско друштво,
- Друштво со ограничена одговорност – „ДОО,

²¹ (Eng. UNCTAD - United Nations Conference on Trade and Development) - Конференција за трговија и развој на Обединетите Нации, основана 1964 година, со цел промовирање интеграција по мирен пат на националните економии со светската економија

- Друштво со ограничена одговорност од едно лице – „ДООЕЛ“,
- Акционерско друштво,
- Командитно друштво,
- Командитно друштво со акции.

Во рамките на Централниот регистар се формирани и Технички бироа²² кои ја подготвуваат целокупната документација за основање на фирма со што дополнително ќе се намалат трошоците и времето потребни за регистрација на фирма, а инвеститорите ќе имаат повеќе време за реализација на своите идеи и бизнис планови. Од друга страна, Министерството за економија (*Одделение за инвестиции*) - (www.economy.gov.mk) ја креира инвестиционата политика во земјата со цел елиминирање на административните бариери, подобрување на деловното опкружување и изголемување на приливот на странски инвестиции. Една од најзначајните активности претставува донесувањето на Програмата за поттикнување на инвестициите на секои 3 години реализација и имплементација на мерките од Акциониот план од Програмата.

Конечно, на инвеститорите на располагање им стои *Агенцијата за странски инвестиции на Република Македонија* (www.investinmacedonia.com)²³ во било која фаза од инвестирањето. За потребите на претприемачите и поддршка на нивните бизниси е формирана *Агенцијата за поддршка на претприемништвото на Република Македонија* (www.aprrm.gov.mk)²⁴ *Комисијата за хартии од вредност* (www.sec.gov.mk)²⁵ пак, е одговорна за ефикасно и законито функционирање на пазарот на долгорочни хартии од вредност и заштита на правата на инвеститорите. Оваа институција е одговорна за спроведување на Законот за хартии од вредност, Законот за инвестициски фондови и Законот за превземање на акционерските друштва.

²² Технички бироа - Посебни одделенија во склоп на Централниот регистар кои овозможуваат подготвување на целокупна документација за основање фирма;

²³ *Агенцијата за странски инвестиции на Република Македонија* - Примарна владина институција за поддршка на странските инвестиции во Република Македонија со своја интернет страна;

²⁴ *Агенцијата за поддршка на претприемништвото на Република Македонија* - Централна државна институција основана со закон во 2003 година за поддршка на тредприемништвото и развој на малото стопанство во Република Македонија со своја интернет страна;

²⁵ *Комисијата за хартии од вредност* - самостојно и независно регулаторно тело кое врши јавни овластувања утврдени со Законот за хартии од вредност и со други законски прописи, основана 1992 година со Одлука на Владата на Република Македонија со своја интернет страна;

10 ОСНОВАЊЕ НА ДРУШТВО СО ОГРАНИЧЕНА ОДГОВОРНОСТ –ДОО И ДРУШТВО СО ОГРАНИЧЕНА ОДГОВОРНОСТ НА ЕДНО ЛИЦЕ– ДООЕЛ

Постапка за основање

За да се регистрира ДООЕЛ или ДОО, прво што треба да се направи е да се одреди назив на трговското друштво што се сака да се регистрира и да се изврши проверка на називот. Дали таков назив веќе постои? Проверката се прави на еден од шалтерите во Централен регистар на Република Македонија. Согласно одредбите од Законот за трговските друштва²⁶ за да се регистрира ДООЕЛ или ДОО потребно е да се внесе влог од 5000 евра во денарска противвредност. Влогот може да биде паричен или непаричен (во основни средства). Доколку се работи за паричен влог се врши уплата на депозитна сметка (на привремена сметка на друштвото) и уплатницата служи како доказ за вложените средства. Доколку се работи за непаричен влог се врши проценка од овластен судски проценител кој изготвува извештај за проценка на предмети вложени за основање на трговското друштво.

Потребно е да се изготви Акт (договор) за основање трговско друштво. Во случајот на ДООЕЛ тој акт се заменува со изјава за основање на трговско друштво ДООЕЛ. Договорот е основа за функцијата на овој вид на друштво а при тоа почитувајќи ги одредбите од Законот за трговски друштва.

Процедурата налага пополнување Изјава согласно членовите 29, ; 32, ; 35, и 183 од Законот за трговски друштва.

Писмо за намера за отворање на прва сметка од банка. Писмото се зема од банка по избор на лицето кое е основач на трговското друштво (Банки во Република Македонија). Се пополнуваат: образец ЗП (заверен потпис) и образец ПО (пријава за упис на основање на субјект во трговскиот регистар и регистарот на други правни лица). Заверка на нотар. Заверка се врши на актот (договорот) за основање трговско друштво, образецот ЗП, полномошното, и на изјавата по член 29; 32 и 183 точка.7 од Законот за трговски друштва. Фотокопија од пасош или од лична карта ако основач е физичко лице односно доказ за регистрација ако основач е правно лице. Поднесување документи во Централен регистар. Управителот на друштвото со ограничена

²⁶ Член 172 став 2 од Законот за трговските друштва;

одговорност лично или лицето што има полномошно ги предава документите во централен регистар. Се извршува проверка дали е извршен уписот. По три дена може да се изврши проверка на интернет страната www.crm.com.mk во делот последни објави.

Преку едношалтерскиот систем за регистрација, се обезбедува:

- Определување и доделување на единствен матичен број на субјектот на упис и определување на шифра и назив на регистрираната претежна дејност според Националната класификација на дејности и шифра на организационен облик на субјектот на упис
- Внесување на единствен даночен број
- Внесување на сметка од деловна банка по избор на субјектот на упис
- Известување на Царинска управа за субјектите кои што имаат регистрирано дејност во надворешен промет.

11 НАЧИНИ И ПОСТАПКИ ЗА ИНВЕСТИРАЊЕ ВО ПРЕТПРИЈАТИЈАТА КОИ СЕ ВО СТЕЧАЈ

Согласно Законот за стечај²⁷ постојат две (2) можности за инвестирање во претпријатија, стечајни должници, над кои е отворена стечајна постапка и тоа:

- со продажба на претпријатието - должник во целост или негов дел²⁸ и
- со план за реорганизација на претпријатието - должник²⁹.

11.1 Продажба на претпријатието – должник

Стечајниот управник на одредено претпријатие во стечај објавува јавен оглас - тендер за продажба на средствата на претпријатието (тендерот може да биде и меѓународен). При продажбата на претпријатие во стечај нема условувања со задржување на вработените на работа, или со идни инвестирања во претпријатието. Во пракса при продажба на претпријатието во стечај,

²⁷ Закон за стечај Сл.Весник на Република Македонија бр.34 од 22.03.2006 година

²⁸ Член 98, ; 99, ; 100, ; 101, и 107,; од Законот за стечај

²⁹ Член 215, ; 216, ; 217, и 219; од Законот за стечај

индивидуалните средства на претпријатието се даваат во еден пакет (згради, машини и друга опрема), така што не може да се продаваат одделни средства на претпријатието.

Многу е важно да се знае дали над имотот на претпријатието должник се регистрирани хипотеки или други оптоварувања. Тендерот, односно јавниот оглас за прибирање понуди за продажба се објавува јавно во најмалку два домашни дневни весници, а по потреба и во странски весник. Претпријатието во стечај се продава по проценета вредност.

Во Тендерот се даваат инструкции, правила и услови, крајни рокови за добивање на информации за претпријатието во стечај и тендерската документација, со можност за пристап до истите, како и поднесување на документација за понудата и избор на понудувач - купувач (Упатства за тендер кои ги припишува Одборот на доверители). За учество на тендер, секое заинтересирано правно лице поднесува Писмо на интерес во форма која ја пропишува стечајниот управник и по правило се уплаќа неповратен надомест за учество на тендерот, пред истекот на крајниот рок. Писмото на интерес мора да биде напишано на македонски јазик, службен јазик во Република Македонија.

Доколку понудувачот е странско лице, писмото на интерес се доставува на службениот јазик на земјата во која е регистрирано правното лице, заедно со заверен превод на македонски јазик. Секој понудувач треба да бара на еден примерок од писмото на интерес да биде запишан датумот и времето на прием на понудата, со печат и евиденционен број на понудувачот.

Финансиската понуда не треба да содржи ништо друго, освен понудената цена, изразена во бројки, потпишана од овластено лице во име на понудувачот.

По отворање на квалификационите понуди, Одборот на доверители ги оценува истите дали се во согласност со пропишаните тендерски упатства и само тие понудувачи кои имаат поднесено валидни квалификациони документи, ќе можат да присуствуваат на текот на отворањето на финансиските понуди. Купувачот ќе се стекне со правото на користење и со сопственоста на средствата после плаќањето на целосниот износ на купопродажната цена утврдена во Договорот за продажба.

11.2 за реорганизација на претпријатието – должник

Основна цел на донесување на План за реорганизација на претпријатието - стечајниот должник е продолжување на работењето на претпријатието (деловниот потфат) под одредени услови. Планот за реорганизација содржи подготвителен (декларативен дел) и спроведбен (содржински) дел.

Планот за реорганизација се смета за прифатен доколку во секоја група за него гласале мнозинството доверители со право на глас, од оние кои гласале и кои имаат побарување во износ најмалку половина од износот на побарувањата на доверителите кои гласале. Не се бара изречна согласност од групата на доверители чии што права не се засегнати со планот за реорганизација и се смета дека секој член на таа група го прифатил планот.

12. ИНВЕСТИРАЊЕ ВО ГРАДЕЖНО ЗЕМЈИШТЕ

Градежното земјиште може да биде во сопственост на Република Македонија и на домашни физички и правни лица. На правото на сопственост на градежното земјиште и на другите права врз тоа земјиште се применуваат прописите за сопственоста и другите права врз стварите, како и прописите за евиденција на правата врз недвижностите. Сопственоста на градежното земјиште ја опфаќа неговата површина и се она што со него е трајно поврзано, а се наоѓа на површината или под неа, ако со закон поинаку не е определено.

12.1. Купување на градежно земјиште

Градежното земјиште може да биде во сопственост на Република Македонија и на домашни физички и правни лица. На правото на сопственост на градежното земјиште и на другите права врз тоа земјиште се применуваат прописите за сопственоста и другите права врз стварите, како и прописите за евиденција на правата врз недвижностите. Сопственоста на градежното земјиште ја опфаќа неговата површина и се она што со него е трајно поврзано, а се наоѓа на површината или под неа, ако со закон поинаку не е определено.

Прометот со градежно земјиште е слободен со исклучок на градежното

земјиште во сопственост на физички и правни лица на кое е планирана изградба на објекти од јавен интерес на Република Македонија утврден со закон, првенствено право на купување има Република Македонија.

12.2. Давање под концесија

Владата на Република Македонија може градежното земјиште во сопственост на Република Македонија да го даде под концесија на домашно и странско правно и физичко лице, ако намената на тоа земјиште е поврзана со дејност или добро во општ интерес на државата за кои со Законот за концесии и Законот за градежно земјиште е предвидено давање на концесија.

Концесионери можат да бидат физички или правни лица запишани во трговскиот регистар на Република Македонија, вклучувајќи ги и странските правни лица со подружница запишана во трговскиот регистар на Република Македонија. Концесионери можат да бидат физички или правни лица запишани во трговскиот регистар на Република Македонија, вклучувајќи ги и странските правни лица со подружница запишана во трговскиот регистар на Република Македонија.

Градежното земјиште се дава под концесија по претходно спроведен јавен конкурс. Висината на надоместокот за користење на концесијата на градежно земјиште се утврдува со договорот за концесија, согласно со најповолната понуда од јавниот конкурс, односно прибраните понуди.

Концесионерот ја остварува концесијата на негова сметка и ризик. Концесијата се смета за доделена со склучување на концесиски договор меѓу концедентот и концесионерот по спроведувањето на постапката за доделување концесија. Периодот за кој се доделува концесијата се определува во договорот за концесијата согласно со јавниот повик за прибирање на понуди.

12.3. Долготраен закуп

На градежното земјиште може да се основа право на долготраен закуп во користна домашни и странски физички и правни лица. Закупот може да трае најмногу 99 години.

На градежно земјиште во сопственост на Република Македонија право на долготраен закуп се заснова по претходно одржано јавно наддавање, во корист на лицето кое понудило највисока цена. По исклучок кога е тоа во интерес на Република Македонија за изградба на објекти од јавен интерес утврдени со закон право на долготраен закуп може да се заснова и со непосредна спогодба. Правото на долготраен закуп на градежно земјиште се стекнува со договор во писмена форма и со одлука на суд. Правото на долготраен закуп задолжително се запишува во јавната книга за запишување на правата на недвижностите и од тој ден договорот за долготраен закуп произведува правно дејство.

Правото на долготраен закуп престанува со пропаѓање на објектот, откажување на правото од страна на носителот на правото на долготраен закуп и со исполнување на условите за раскинување на договорот. Престанокот на правото на долготраен закуп се запишува во јавната книга и произведува правно дејство од денот на запишување.

13. ИНВЕСТИРАЊЕ ВО ЗЕМЈОДЕЛСКО ЗЕМЈИШТЕ

Земјоделското земјиште во државна сопственост согласно Законот за земјоделско земјиште³⁰; Законот за изменување и дополнување на законот за земјоделско земјиште од февруари 2011 година³¹ и Законот за изменување и дополнување на законот за земјоделско земјиште од октомври 2011 година³² може да се даде на користење:

- со концесија и
- под закуп
-

13.1. Закуп на земјоделско земјиште

Земјоделското земјиште во сопственост на државата може да се даде под закуп (долгорочен и краткорочен) на домашно и странско правно или физичко

³⁰ Закон за земјоделско земјиште Сл. Весник на Р. Македонија бр.135/07 од 08.11.2007 година

³¹ Законот за изменување и дополнување на законот за земјоделско земјиште Службен весник на РМ, бр. 18 од 14.2.2011 година

³² Законот за изменување и дополнување на законот за земјоделско земјиште Службен весник на РМ, бр. 148 од 21.10.2011 година

лице, под услов земјоделството или примарната преработка на земјоделски производи да им е основна дејност. Долгорочниот закуп може да биде од 5 до 40 години. Земјоделското земјиште земено во закуп не може да се даде во подзакуп. Земјоделското земјиште во државна сопственост се дава во долгорочен закуп по пат на јавен оглас. Огласот се објавува во дневниот печат. Понудувачот пополнува барање за земјоделско земјиште кое го доставува со останатата потребна документација во затворен коверт заедно со останатата документација која се доставува заедно со барањето.

Како најповолна понуда се смета понудата во која со Програмата се понудуваат подобри услови за користење на земјоделското земјиште во сопственост на државата. Постапката за издавање на земјоделското земјиште под закуп ја спроведува комисија формирана од Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство. За текот на отворањето на понудите и констатираните состојби пред и по отворањето на истите се прави записник кој го потпишуваат членовите на комисијата.

По завршувањето на постапката комисијата во рок од 30 дена донесува одлука за најповолна понуда. Секој понудувач може да стави приговор на спроведената постапка до Комисијата при Владата на Република Македонија. Со понудувачот чија понуда е прифатена како најповолна, Министерот за земјоделство, шумарство и водостопанство склучува договор. На договорот за давање на земјоделско земјиште во државна сопственост во долгорочен закуп, соодветно се применуваат одредбите од Законот за облигационите односи. Земјоделското земјиште што не е засадено, засеано, односно подготвено за сеидба се предава на закупецот по заклучување на договорот за закуп. Земјоделското земјиште што е засадено, односно засеано се предава на закупецот по собирањето на културите, освем ако поранешниот корисник и закупецот поинаку не се договорот.

Земјоделското земјиште што не е засадено, засеано, односно подготвено за сеидба се предава на закупецот по заклучување на договорот за закуп. Земјоделското земјиште што е засадено, односно засеано се предава на закупецот по собирањето на културите, освем ако поранешниот корисник и закупецот поинаку не се договорот. Ако на огласот не се јави понудувач или не биде прифатена ни една од понудите, се распишува нов оглас по иста постапка.

Ако и при повторувањето на постапката на овој закон не се јави понудувач или не биде прифатена најповолна понуда, земјоделското земјиште се дава под закуп со непосредна спогодба.

14. КОНЦЕСИЈА

Под поимот концесија се подразбира акт со кој се отстапуваат на користење добрата од општ интерес за Република Македонија, на физичко или правно лице (домашно или странско), или конзорциум, по спроведена постапка по Јавен повик и доставување на понуди за добивање концесија. Како концесионери можат да се јават физички или правни лица запишани во Централниот регистар на Република Македонија, вклучувајќи ги и странските правни лица со подружница запишана во Централниот регистар на Република Македонија. Концесијата се доделува за определен период, кој точно се утврдува во јавниот повик, а потоа и во концесискиот договор, со можност да се продолжи, врз основа на успешноста и квалитетот во вршење на концесиската дејност на концесионерот, за време на утврдениот концесиски период. Висината на надоместокот за користење на концесија на добра од општ интерес за Република Македонија се утврдува во Јавниот повик, а потоа и во Договорот за концесија, се во согласност со Законот за концесии и други видови на приватно партнерство³³. Концесионерот ја остварува концесијата на негова сметка и со негов ризик.

14.1. Концесија за користење на земјоделското земјиште

Концесија за користење на земјоделското земјиште Владата на Република Македонија може да даде на домашно и странско правно и физичко лице и тоа за:

- фуражно производство за развој на сточарското производство за време од 20 до 30 години,
- нивско производство за време од 20 до 30 години,

³³ Закон за концесии и други видови на јавно приватно партнерство Сл.Весник на Р.Македонија бр.7 од 15.01.2008 година

- оранжериско производство за време од 30 до 40 години долгогодишни насади за време од 30 до 40 години и

- за одгледување на дивеч и производство на риби за време од 10 до 30 години, освен ако со Законот за земјоделско земјиште поинаку не е уредено.

Владата на Република Македонија со одлуката за давање под концесија на земјоделското земјиште ги утврдува почетниот износ на надоместокот на концесијата и потребата од доставување на програма за користење на земјоделското земјиште во која се предлага видот на концесијата. Владата на Република Македонија земјоделското земјиште го дава под концесија по претходно спроведен јавен конкурс. На земјоделското земјиште што е предмет на концесија може да се градат исклучиво стопански објекти што служат за примарно земјоделско производство. Врз основа на одлуката за доделување на земјоделското земјиште на концесија од име на Владата на Република Македонија, Министерот за земјоделство, шумарство и водостопанство со понудувачот на најповолната понуда склучува договор за концесија во писмена форма.

Кон договорот за концесија се приложува и програмата за користење на земјоделското земјиште и претставува негов составен дел. Договорот престанува по сила на закон ако корисникот не постапува во согласност со законот, освен ако концедентот поинаку не одлучи.

Ако на објавениот конкурс на се јави заинтересиран субјект, земјоделското земјиште се дава на концесија во постапка со прибирање на понуди кои се поднесуваат до Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство.

Глава 3

ПОИМ, УЛОГА, ФУНКЦИИ И НАДЛЕЖНОСТИ НА МЕЃУНАРОДНИОТ ЦЕНТАР ЗА РЕШАВАЊЕ ИНВЕСТИЦИОНИ СПОРОВИ

15. ПОИМ И УЛОГА НА МЕЃУНАРОДНОТ ЦЕНТАР ЗА РЕШАВАЊЕ ИНВЕСТИЦИОНИ СПОРОВИ

Кога во 1966 година е основан Меѓународниот центар за решавање на инвестициски спорови (International Centre for Settlement of Investment Disputes-

ICSID)³⁴, во согласност со Вашингтонската конвенција за решавање на инвестициски спорови помеѓу држави и државјани на други држави (1965). Ретко кој можеше да претпостави дека главниот поттик за развојот на оваа постојана арбитражна институција може да бидат билатерални договори за заштита и унапредување на инвестициите. Прв таков билатерален договор со кој надлежност за решавање на спорови помеѓу странски инвеститор и земјата-домаќин се доверува на ICSID склучен е меѓу Индонезија и Холандија во 1968 година. Денес постојат над две илјади договори од овој тип.

ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes) ,во превод (Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови) е автономна меѓународна институција основана со Конвенцијата за решавање на инвестициски спорови помеѓу држави и државјани на други држави (на ICSID или Вашингтонската Конвенција) со над 140 земји-членки. Со конвенција се утврдува мандатот на ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes) ,во превод (Меѓународ центар за решавање инвестициони спорови) како арбитражна институција, организационата поставеност и основни функции. Примарната цел на ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes) во превод (Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови) е да обезбеди средства за помирување и постапка за арбитража на меѓународни инвестициски спорови. ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes) ,во превод (Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови) Конвенцијата е мултилатерална спогодба формулирана од страна на директори на Меѓународната банка за обнова и развој (Светска банка). Таа беше отворена за потпишување на 18 март 1965 година и стапи на сила на 14 октомври 1966 година. ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes) ,во превод (Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови) игра важна улога во полето на странските инвестиции и економски развој, денес, ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes) ,во превод (Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови) се смета за водечка меѓународна арбитражна

³⁴ Меѓународен центар за решавање на инвестициски спорови (Eng. International Centre for Settlement of Investment Disputes- ICSID) - Една од петте институции во склоп на Светската банка ги решава инвестициските спорови помеѓу странските инвеститори и нивните земји домаќини.

институција посветена за успешно решавање на инвестициските спорови настанати меѓу странски инвеститор и земјата-домаќин.

Надлежноста на ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes) ,во превод (Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови) се базира на три начина:

- Арбитражна спогодба содржана во инвестициски договор помеѓу државата и странски инвеститор, или конкретно склучени меѓу државите и странски инвеститори;
- Одредбите содржани во националниот закон за странски инвестиции, со кој државата однапред ја прифаќа надлежноста на ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes) ,во превод (Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови);
- Одредбите содржани во билатерални или мултилатерални меѓународни договори со кои државите однапред ја прифаќа надлежноста на ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes) ,во превод (Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови);
- Одредбите содржани во билатерални или мултилатерални меѓународни договори со кои државите однапред ја прифаќа надлежноста на ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes) ,во превод (Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови);

Во втората и третата ситуација, државата се согласува да биде тужена пред ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes), во превод (Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови) како арбитражна институција од која било приватен инвеститор, кој ги исполнува условите пропишани со закон, односно со билатерален или мултилатерален меѓународен договор.

Првиот случај за засновање надлежност на ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes) ,во превод (Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови) како арбитражна институција со помош на одредби на билатерален договор за заштита на инвестиции е забележан во 1987 година. Растечкиот тренд добива уште поголема динамика во XXI век, така до 31-ви декември 2005 година вкупниот број на случаи иницирани пред ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes), во превод

(Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови) се зголемува на 199.

Порастот на инвестициите спорови врз основа на меѓународни билатерални договори е резултат на разни фактори:

- Прво, фактот дека во изминатите неколку децении во светот се склучени/потпишани голем број на билатерални договори за заштита на инвестициите (според проценки, повеќе од 2.300) и мултилатерални договори кои содржат одредби за решавање на спорови помеѓу странските инвеститори и земјите-домаќини,
- Второ, во светот скоро секоја година се бележи се поголем износ на странски инвестиции,
- Трето, голем број земји се наоѓаат во политичката транзиција што имплицира извесна нестабилност на државните институции и националното законодавство. И Република Македонија е потписничка на повеќе од 30 билатерални договори за заштита и унапредување на инвестициите. Со исклучок на Грција, Република Македонија има склучено билатерални договори за заштита и унапредување на инвестициите и со државите соседи и тоа со Србија на 04.09.1996 година со Бугарија 22.02.1999 година и со Албанија на 04.12.1997 година.

16. БИЛАТЕРАЛНИТЕ ДОГОВОРИ КАКО ПОВОЛНОСТ ЗА ИНВЕСТИТОРИТЕ

Меѓународна арбитража како еден од можните начини за заштита на директните странските инвестиции во Република Македонија, владеењето на правото и еднаков третман на странски инвестиции е неизбежен темел на инвестиционата пирамида која се гради во Република Македонија како и во останатите транзиционите земји.

Да се стави ова како залог значи многу повеќе од спор со инвеститор, тоа може да ја загрози целата пирамида и затоа е нормално меѓународните институции да реагираат, ако се смета дека овие темели се загрозени. Инвестирањето во транзициони земји секогаш се сметало за многу ризично за инвеститорот.

Па тогаш како беше можно во изминатите две декади да се инвестираат повеќе од илјада милијарди евра од западни компании во приватна и државна сопственост во земји од источна и југоисточна Европа, создавајќи притоа милиони нови работни места, обезбедувајќи голем економски раст и подобрувајќи ги животните услови на граѓаните на овие земји? Како беше можно, банките и меѓународните институции како Светска Банка³⁵, и други да дадат милиони евра за кредити, иако повеќето од овие земји имаат лош рејтинг?

Еден од предусловите за овие инвестиции е широка мрежа на мултилатерални и билатерални договори, со кои државите се обврзуваат да ги поддржат и заштитат странските инвестиции на одреден начин. Без такви договори, ни една земја нема да биде во состојба да привлече голема странска инвестиција, ни една банка нема да даде заем без дадени гаранции од државата. Република Македонија ратификуваше такви билатерални договори за поттикнување и заштита на инвестиции со повеќе од 30 земји и е договорна страна на Договорот за енергетска повелба (ECT)³⁶, кој одредува слични обврски.

Овие договори даваат многу широка заштита на инвестициите и одредуваат многу детални обврски и одговорности за владите и сите институции што се наоѓаат под контрола на државата. Тие предвидуваат обврзувачка арбитража за двете страни, донесените одлуки од арбитражниот суд се обврзувачки и конечни и можат директно да се извршуваат. Таквите арбитражи обезбедуваат одлуките да се носат според највисоките стандарди на објективност и легалност од страна на независен форум, кој не е под влијание на некоја држава. Типично, државата им гарантира на странските инвеститори и инвестиции фер и еднаков третман, заштита од експропријација, слободен трансфер на средства и целосна заштита и безбедност и факт е дека со постоечките договори секој инвеститор може да поднесе тужба против Република Македонија пред арбитража на ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes), во превод (Меѓународниот центар за

³⁵ Светска банка (Eng. World Bank) - Меѓународна организација посветена на обезбедување финансирање, совети и истражување за земјите во развој со цел да им помогне да остварат економски напредок.

³⁶ Договорот за енергетска повелба - правно-обврзувачки мултилатерален инструмент за сите земји потписнички, со цел да се зајакне владеење на правото во енергетските прашања, со градење еднакви правила за сите, намалување на ризиците во областа на инвестициите во енергетиката и трговијата во оваа област;

решавање инвестициони спорови) и Република Македонија не може да одлучува дали сака да оди на арбитража или не.

Во случај на спор помеѓу едната Договорна страна и инвеститор на другата Договорна страна, инвеститорот со детални податоци писмено ја известува Договорната страна на чија територија е направена инвестицијата, за постоењето на таквиот спор. Кој и да било спор помеѓу Договорна страна и инвеститор на другата Договорна страна, ќе се решава спогодбено.

Во случај кога спорот не може да се реши спогодбено во рок од шест месеци од денот на писменото известување со кој другата Договорна страна е известена за предметот на спорот, засегнатиот инвеститор, по свој избор одлучува спорот да се решава:

- пред компетентниот суд на Договорната страна на чија територија инвестицијата е извршена;
- пред арбитражен суд *ad hoc*, согласно Арбитражните правила на Комисијата на Обединетите нации за меѓународно трговско право (УНЦИТРАЛ)³⁷;
- пред Меѓународниот центар за решавање на инвестициони спорови (ИЦСИД), согласно Конвенцијата за решавање на инвестициони спорови меѓу држави и државјани на други држави, отворена за потпишување од 18.03.1965 година во Вашингтон во случај двете Договорни страни да ја потпишале таа Конвенција.

Штом ќе се поведе постапка за решавање на спорот пред надлежен суд на Договорната страна или пред меѓународната арбитража, изборот за една од двете постапки е дефинитивен.

Овие одредби претставуваат писмена согласност на нашата држава како држава договорничка во смисла на второто поглавје на Вашингтонската конвенција и заедно со подоцнежниот писмен предлог од страна на инвеститорот спорот да се изнесе пред арбитражниот суд ИЦСИД/ICSID односно во превод (Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови) претставува писмена спогодба на странките за надлежноста на ICSID

³⁷ Комисијата на Обединетите нации за меѓународно трговско право (Eng. United Nations Commission on International Trade Law/UNICTRAL) - Главно тело во Обединетите нации од суштинско значење од областа на меѓународното трговско право, спроведувајќи реформи од стопанското право, со цел модернизација и кармонизација на правилата на меѓународниот бизнис;

односно во превод (Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови) како арбитражна институција.

Покрај согласноста за постоење надлежност потребно е спорот да потекнува директно од инвестирањето и од инвестициите. Според одредбите од билатералните договори што ги има склучено нашата држава поимот инвестиција е дефиниран доста широко и опфаќа различни права дефинирана следниот начин:

Секоја Договорна страна на чија територија е извршено инвестирање од страна на инвеститори од другата Договорна страна, ќе им дозволи слободен трансфер на средствата поврзани со тие инвестиции, а особено на:

- a) влогот и дополнителните суми на пари потребни за одржување и проширување на инвестициите;
- b) заработката, добивката, камати, дивиденди и други тековни приходи; износите за враќање на кредити, вклучувајќи и камати, според важечки и документиран договор кој е во непосредна врска со одреденото инвестирање;
- c) надоместоци за авторски права и провизии;
- d) приходите од целосна или делумна продажба или ликвидација на инвестицијата;
- e) заработките на државјаните на едната Договорна страна на кои им е дозволена работа во врска со инвестициите направени на територијата на другата Договорна страна.

Македонија е членка на конвенцијата ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes), во превод (Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови) од 1998 година. Еве и примери на неодамнешни пресуди :

- СМЕ против Република Чешка

Холандска радиодифузна компанија имала лиценца во чешка компанија. Со помош на Владата, компанијата СМЕ била истисната од сопствената инвестиција Пресудено е дека Република Чешка ги повредила обврските од билатералниот договор за заштита на инвестициите помеѓу Холандија и Република Чешка и пресуди надомест на штета од 350 милиони американски долари на инвеститорот.

- Saluka Investments³⁸ против Република Чешка

Холандската подружница на јапонска банка купила банка во Република Чешка. И покрај големиот износ на лош долг и неефективните правни лекови да се наплатат заеми, владата одбила да и даде државна помош на банката, иако им доделила државна помош на други банки соочени со слична ситуација. Пресудено е дека Република Чешка лошо го третираше странскиот инвеститор според билатералниот договор за заштита на инвестициите помеѓу Холандија и Република Чешка и пресудил надомест на штета од 236 милиони американски долари за инвеститорот.

16.1. Билатерални инвестициони договори и поединечни договори меѓу странски инвеститор и државата домаќин

Во дефинирање на односот меѓу странските инвеститори и земјата-домаќин и заштита на инвестициите од правни ризици значајна улога имаат два различни типа на договори. Од една страна тоа се договорите склучени од страна на државата-домаќин и инвеститорот (*investor State contract*)³⁹, а од другата страна тоа се билатералните меѓународни договори за заштита и промоција на инвестиции (*Bilateral Investment Treaty - BIT*)⁴⁰ склучени помеѓу земјата-домаќин држава чиј што државјанин е инвеститорот.

Како правни инструменти двата вида на договори може да бидат си назив договори-спогодби за инвестирање („*investment agreement*“) но природата не им е иста. Првиот е асиметричен или дијагонален бидејќи едната договорна страна е суверен а другата е приватно лице, а другиот вид на договор е симетричен бидејќи од двете страни како договорни странки се јавуваат суверени држави.

По правило двата вида на договори, содржат арбитражна клаузула врз основа на која странски инвеститор може да поведе арбитражна постапка против државата-домаќин. Сепак, обврските на државата-домаќин кои произлегуваат

³⁸ (Eng. Saluka Investments) - Подружница на групацијата Номура од Јапонија, основано како правно лице според законите на Холандија и се јавува како тужител во овој арбитражен спор;

³⁹ (Eng. *investor State contract*) односно договорите склучени од страна на државата-домаќин и инвеститорот

⁴⁰ (*Bilateral Investment Treaty – BIT*) односно билатералните меѓународни договори за заштита и промоција на инвестиции

од овие два договори по својата природа не се исти - врз основа на договорот со странскиот инвеститор, државата домаќин има договорна обврска регулирана со одредбите на договорот и меродавното граѓанско право. Додека врз основа на билатерални договори има меѓународна обврска која е регулирана со меѓународен договор (односно, билатерални договори) и меѓународното право.

Обврската на државата врз основа на вториот инструмент обично се состои во обезбедување правичен и фер третман на инвеститорите на другата држава договорничка во обезбедување на национален третман, третман на најповластена/најпривилигирана нација, воздржување од незаконита експропријација, и давање надомест во случај на законска експропријација, надомест на штета предизвикана поради воени дејствија или немири, обезбедување трансфер на приходот од вложувањата како и на средствата добиени со ликвидација на вложувањата.

Во првиот вид договори државата истапува како приватно лице *iure gestionis*, а во другиот вид договори истапува како суверен *iure imperii*.

Во исто време треба да имаме во предвид дека прекршување на обврските од првиот вид инвестиционен договор уште познат како дијагонален од страна на државата не е автоматски кршење на меѓународните договори или меѓународното право.

17. ОРГАНИЗАЦИСКА СТРУКТУРА НА ИЦСИД / ICSID

Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови односно (International Centre for Settlement of Investment Disputes - ICSID), има многу едноставна организациона структура составена од Административен совет и Секретаријат.

17.1. Административен совет на ИЦСИД/ICSID

Административниот совет е управувачко тело на ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes), во превод (Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови) . Тој е составен од по еден претставник од

секоја од ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes), во превод (Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови) државите договорнички. Административниот совет заседава еднаш годишно на годишни состаноци во склопот и заеднички со Светска банка / Меѓународниот монетарен фонд. Сите претставници имаат еднаква моќ на гласање. Претседателот на Светската банка по службена должност е Претседател на Административниот совет Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови, но нема право на глас. Основната функција на Административниот совет вклучува избор на генерален секретар и заменик-генерален секретар, усвојувањето на прописите и правилата за работа на арбитражната институцијата и спроведување на постапката на Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови, усвојувањето на буџетот на Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови, и одобрување на годишниот извештај за работата на Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови.

17.2. Секретаријат на ИЦСИД/ICSID (Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови)

Секретаријатот се состои од генерален секретар, заменик на генерален секретар и персонал. Генералниот секретар е правен застапник на ICSID односно Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови, одговорен за правната постапка на Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови и главниот функционер на Центарот. Заменик-генералниот секретар е одговорен за тековно секојдневно работење на Секретаријатот, дејствување и изготвување акти за генералниот секретар во случај на отсуство или спреченост за вршење должности и во текот на сите други одсуства во канцеларијата на генералниот секретар. Основната функција на Секретаријат вклучува обезбедување институционална поддршка за поведување и водење на постапка на Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови:

- помош во конституирање комисии за помирување, арбитражни трибунали и ad hoc комисии и поддршка на нивните активности;
- администрирање на постапката и финансии за секој случај поединечно.

Исто така Секретаријатот, обезбедува поддршка на Административниот совет и обезбедува функционирање на Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови како меѓународна институција и центар за објавување на информации и стипендирање. Секретаријатот одржува листи на Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови на посредници и на арбитри и можноста секоја држава договорничка да назначи четири лица а претседателот на Административниот совет да назначи 10 лица. Административни трошоци на Секретаријатот се финансираат од буџетот на Светската банка а трошоците за постапки Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови се на товар на странките меѓу кои се води спорот.

18. НАДЛЕЖНОСТ НА ИЦСИД / ICSID (Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови)

Втората глава од Вашингтонската конвенција, со која се регулира надлежноста на Меѓународниот центар за решавање на инвестициски спорови-ICSID се состои само од три члена - овие членови се (25, 26, 27) Основните услови за компетентноста на Меѓународниот центар за решавање на инвестициски спорови се дефинирани во членот 25. За да има Меѓународниот центар за решавање на инвестициски спорови надлежност мора да бидат исполнети три услови:

- Првиот се однесува на природата на спорот (надлежност *ratione materie*) односно дека тоа е правен спор кој директно и непосредно произлегува од инвестициите,
- Вториот услов се однесува на странките (надлежност *ratione personae*) односно дека е спор меѓу државјанин на една држава договорничка со друга држава договорничка потписничка на Вашингтонската конвенција,
- Третиот услов се однесува на согласноста на странките односно постоење писмена согласност на странките спорот да го изнесат пред Меѓународниот центар за решавање на инвестициски спорови како арбитражната институција.

18.1. Одредби од билатерален договор на Република Македонија како основ за надлежност на Меѓународниот центар за решавање на инвестициски спорови

а. Во случај на спор помеѓу едната Договорна страна и инвеститор на другата Договорна страна, инвеститорот со детални податоци писмено ја известува Договорната страна на чија територија е направена инвестицијата, за постоењето на таквиот спор. Кој и да било спор помеѓу Договорна страна и инвеститор на другата Договорна страна, ќе се решава спогодбено.

б. Во случај кога спорот не може да се реши спогодбено во рок од шест месеци од денот на писменото известување со кој другата Договорна страна е известена за предметот на спорот, засегнатиот инвеститор, по свој избор одлучува спорот да се решава:

- пред компетентниот суд на Договорната страна на чија територија инвестицијата е извршена;
- пред арбитражен суд *ad hoc*, согласно Арбитражните правила на Комисијата на Обединетите нации за меѓународно трговско право (УНЦИТРАЛ)⁴¹;
- пред Меѓународниот центар за решавање на инвестициони спорови (ИЦСИД), согласно Конвенцијата за решавање на инвестициони спорови меѓу држави и државјани на други држави, отворена за потпишување од 18.03.1965 година во Вашингтон во случај двете Договорни страни да потпишале таа Конвенција⁴².

в. Штом ќе се поведе постапка за решавање на спорот пред надлежен суд на Договорната страна или пред меѓународната арбитража, изборот за една од двете постапки е дефинитивен.

- Овие одредби претставуваат писмена согласност на нашата држава како држава договорничка во смисла на второто поглавје на Вашингтонската

⁴¹ Комисијата на Обединетите нации за меѓународно трговско право (Eng. United Nations Commission on International Trade Law/UNICTRAL) - Главно тело во Обединетите нации од суштинско значење од областа на меѓународното трговско право, спроведувајќи реформи од стопанското право, со цел модернизација и кармонизација на правилата на меѓународниот бизнис;

⁴² Конвенцијата за решавање на инвестициони спорови ;

конвенција и заедно со подцнежниот писмен предлог од страна на инвеститорот спорот да се изнесе пред арбитражниот суд односно пред Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови преставува писмена спогодба на странките за надлежноста на Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови арбитражната институција.

- Покрај согласноста за постоење надлежност потребно е спорот да потекнува директно од инвестирањето и од инвестициите. Според одредбите од билатералните договори што ги има склучено нашата држава поимот инвестиција е дефиниран доста широко и опфаќа различни права дефинирана следниот начин:

г. Секоја Договорна страна на чија територија е извршено инвестирање од страна на инвеститори од другата Договорна страна, ќе им дозволи слободен трансфер на средствата поврзани со тие инвестиции, а особено на:

- влогот и дополнителните суми на пари потребни за одржување и проширување на инвестициите;
- заработката, добивката, камати, дивиденди и други тековни приходи;
- износите за враќање на кредити, вклучувајќи и камати, според важечки и документиран договор кој е во непосредна врска со одреденото инвестирање;
- надоместоци за авторски права и провизии;
- приходите од целосна или делумна продажба или ликвидација на инвестицијата;
- заработките на државјаните на едната Договорна страна на кои им е дозволена работа во врска со инвестициите направени на територијата на другата Договорна страна.

18.2. Поделба на споровите кои произлегуваат од странски вложувања поведени поред Меѓународниот центар за решавање на инвестициони спорови

Споровите кои произлегуваат од странски вложувања (инвестициони спорови) може да се појават помеѓу различни субјекти, односно на три различни нивоа.

Во прва категорија би влегле инвестиционите спорови кои се водат помеѓу приватни лица како вложувачи. Таков на пример би бил спор по повод не плаќање на влогот во трговското друштво основано од странски и домашен инвеститор. Инвестиционите спорови во кои двете спротоставени странки се лица од приватно правен карактер се решаваат на ист начин како и другите спорови кои настануваат во меѓународната трговија пред надлежен суд врз основа на законска или договорена надлежност на судот, или пред меѓународна трговска арбитража (ad hoc⁴³ или институционална) врз основа на арбитражна спогодба.

Во втората категорија се вбројуваат спорови кои произлегуваат од вложувања, односно се во врска со вложувањата, и се водат меѓу странскиот инвеститор и земјата која ја прима инвестицијата. Овие спорови може да се појават во облик на договорен спор (кога државата е една од договорните страни во договорот за инвестирање), или е како спор поради кршење на меѓународни обврски (кога државата приемач не е договорна страна но тужителот-странскиот инвеститор- тврди дека таа спротивно на своите обврски кои произлегуваат од меѓународните договори со своја интервенција го има нарушено или го нарушува правото на странскиот инвеститор, кои права произлегуваат од вложувањето.

Поради специјалниот карактер на овие спорови, во кои едната од страните располага со суверенитет а другата не располага со суверенитет на меѓународно ниво е воспоставена посебна институционална арбитража а тоа е Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови или скратено (ICSID – ИЦСИД) во рамките на Светската банка⁴⁴ во Вашингтон. Надлежноста му е воспоставена со Вашингтонската конвенција во 1965 година. И тоа со ограничена надлежност да решава инвестициони спорови и тоа меѓу држава и приватни инвеститори кои може да се појават во горе наведените облици.

Третата категорија се оние инвестициони спорови кои настануваат меѓу две суверени држави поради кршење на меѓународни обврски кои се однесуваат

⁴³ Ad hoc меѓународна арбитража - Постапка која не е раководена и спроведена од трета страна т.е од други и нопходно е двете страни кои ја поттикнале оваа арбитражна постапка сами да изберат арбитри;

⁴⁴ Светска банка (Eng.World Bank) - Меѓународна организација посветена на обезбедување финансирање, совети и истражување за земјите во развој со цел да им помогне да остварат економски напредок.

на инвестирањето и тоа во случај кога една од државите превзема дипломатска заштита на правата на својот државјанин кој пак извршил вложувања во странска држава.

19. СПОР ОКОЛКУ УТВРДУВАЊЕ НА НАДЛЕЖНОСТА И ПРИЧИНАТА НА СПОРОТ

Од евиденцијата која ја води Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови како арбитражната институција може да се заклучи дека спорите од ваков вид се во постојан пораст. Најчестиот аргумент кој тужениот го изложува во своја одбрана во овие спорови е недостатокот на надлежност. Ова е разбирливо имајќи предвид дека вообичанено согласноста на државите членки за надлежност се дадени генерално и однапред, немајќи во предвид конкретен случај и околностите кои довеле до него. Во оспорување на надлежноста на Меѓународниот центар за решавање инвестициони спорови како арбитражната институција, државите членки се повикуваат на следните аргументи:

- Спорот меѓу странките не претставува “правен спор кој настанал директно од инвестирање и инвестиции“,
- Инвестирањето престанало пред да стапи на сила меѓународниот договор за заштита на инвестирањето,
- Инвестирањето не е извршено на територија на тужената држава членка,
- Не е дадена согласност за арбитража,
- Тужителот не е државјанин на друга држава која е договорничка,
- Тужителот ги нема искористено сите внатрешни правни средства,
- Не е направени обид за мирно решавање на спорот пред покренување на арбитража постапка.

Како предмет на расправа на спорот најчести се тужбените барања засновани на одговорноста на државата за некој облик на експропријација без правичен, итен и реален надоместок. Исто така чести се тужбените барања кои се повикуваат на повреда на стандардот правичен и фер третман на инвестирање или полна заштита и безбедност на инвестирањето, или најповластена нација.

Глава 4
ПРОГРАМА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ЗА ПРИВЛЕКУВАЊЕ НА
СТРАНСКИ ДИРЕКТНИ ИНВЕСТИЦИИ

20. ТЕНДЕРСКА ДОКУМЕНТАЦИЈА ВО СОГЛАСНОСТ СО ЗАКОНОТ ЗА
АГЕНЦИЈАТА ЗА ИНВЕСТИЦИИ

Агенцијата за странски инвестиции и промоција на извозот на Република Македонија⁴⁵ (во натамошниот текст: Агенцијата) се основа заради обезбедување зголемен прилив на странски директни инвестиции и промоција на извозот со што се поттикнува економскиот раст и развој во Република Македонија :

- развивање, на годишна основа, ажурирање и имплементирање на најдобрите практики на стратегии за промоција на инвестиции за привлекување странски директни инвестиции;
- развивање, на годишна основа, ажурирање и имплементирање на најдобрите практики на стратегии за промоција на извозот;
- развивање на неопходните вештини за ефективно развивање и имплементирање на стратегијата за промоција на инвестиции и извоз за исполнување и надминување на очекувањата на странскиот инвеститор со диференцирање на Република Македонија од други конкурентни земји преку давање на високо професионални услуги на инвеститорите, во процесот на прединвестирање, инвестирање и реинвестирање и високо професионални услуживо врска со промоција на извозот;
- вградување на стратегија за идентификување, во рамките на стратегијата за инвестициона и извозна промоција, на оние сектори кои претставуваат најдобри перспективи за максимизирање на нето економската добивка за Македонија;

⁴⁵ Агенцијата за странски инвестиции и промоција на извозот на Република Македонија со своја интернет страна <http://www.investinmacedonia.com/> е владина институција која ги подржува странските инвестиции во Република Македонија;

- обезбедување услуги на инвеститорите и извозниците;

Тендерска документација ги содржи сите информации кои ќе им помогнат на странските инвеститори за изработка на понудата. Тендерската документација се состои од следните делови: инструкции за економските оператори, технички спецификации, задолжителни одредби што ќе ги содржи договорот за јавна набавка, модел на договор и образец на понудата.

Стандардна тендерска документација е :

- Постапка со барање за прибирање на понуди;
- Постапка со барање за прибирање на понуди со објавување на оглас преку Електронскиот систем за јавни набавки со кратенка - ЕСЈН;
- Постапка со барање за прибирање на понуди со објавување на оглас;
- Постапка со барање за прибирање на понуди без објавување на оглас;
- Постапка со барање за прибирање на понуди со објавување на оглас преку Електронскиот систем за јавни набавки со кратенка - ЕСЈН што завршува со е-аукција - економски најповолна понуда;
- Постапка со барање за прибирање на понуди со објавување на оглас во хартија, што завршува со е-аукција односно со (аукција по електронски пат) - економски најповолна понуда;
- Постапка со барање за прибирање на понуди со објавување на оглас преку Електронскиот систем за јавни набавки со кратенка - ЕСЈН што завршува со е-аукција односно со (аукција по електронски пат) - најниска цена - најниска цена;
- Постапка со барање за прибирање на понуди со објавување на оглас во хартија, што завршува со е-аукција односно со (аукција по електронски пат) - најниска цена.

21. ПОЗИТИВНИТЕ НАСОКИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ВО ЗАШТИТА НА СТРАНСКИТЕ ИНВЕСТИЦИИ

21.1. Брза регистрација на компаниите

Едношалтерски систем за регистрација на трговски друштва во Република Македонија овозможува:

- единствен електронски регистар на територијата на Република Македонија за ефикасна и брза регистрација на трговките друштва;
- олеснет пристап до податоци за јавноста преку посета на една канцеларија и обраќање на еден службеник;
- лесно достапна база на податоци за трговските друштва;
- принцип на јавност и достапност, безбедна и доверлива техничка инфраструктура, зголемен квалитет и точност на податоците;

21.2. Предности на банкарскиот сектор

Лесен пристап до финансиски и кредитни информации (биланси, бонитети, финансиски извештаи, показатели, залог, хипотеки).

21.3. Директни предности за странските инвеститори

- привлекување на странски инвестиции е врвен приоритет на Владата;
- агенција за привлекување на странски инвестиции во Република Македонија (Invest in Macedonia)⁴⁶;
- намалување на административните бариери за влез во Република Македонија;
- добивање на комплетни информации преку дистрибутивен систем за работење на компаниите во кои може да се инвестира;
- можност за проверка на податоци за потенцијални партнери преку нивните матични регистри (Европски бизнис регистар)⁴⁷.

21.4. Царинска регулатива за странски инвестиции и инвеститори

Новиот Закон за царина кој стапи на сила од јануари 2006 година ги поврза македонските царински режими со стандардите на Европска унија. Употребата

⁴⁶ Преку бизнис форуми во странски развиени држави каде се презентираат бизнис можностите на Република Македонија и можностите за инвестирање;

⁴⁷ Европски бизнис регистар е мрежа на Национален бизнис регистри и провајдери на информации од сегашните 26 европски земји и овозможува лесен пристап за информации за одредена компанија;

на Царинската тарифа⁴⁸ е клучен инструмент со кој царинската служба постигнува правилно распоредување на стоката при увоз и извоз. Царинската тарифа секоја година се усогласува со превземените обврски кои произлегуваат со пристапу и се менува согласно измените на Комбинираната номенклатура на стоки на Европските заедници. Царинските давачки се делат во три основни групи: вање на Република Македонија кон Светската трговска организација

I –ва група

а. Царински давачки кои се применуваат со сите други земји;

б. со земјите членки на Светската трговска организација со земјите со кои Република Македонија има склучено договори со клаузула за најповластена нација или со земји кои оваа клаузула ја пременуваат на стока со потекло од Република Македонија.

II – ра група

а. Преференцијални царински давачки:

- според Договори за слободна трговија;

б. усвоени еднострано од Република Македонија во однос на одредени земји, група на земји или територии.

III-та група

Автономни царински давачки.

Номенклатурата на Царинската тарифа на Република Македонија е изготвена врз основа на:

- Хармонизиран систем (ХС номенклатура)⁴⁹ е интернационално потребна номенклатура, изработена под покровителство на Светската царинска организација, а која опфаќа аспекти од трговијата, транспортот и статистиката.

⁴⁸ Согласно законот за царинска тарифа и упатството на Царинската управа на Македонија број 07-2426/1 царинските давачки кои се определени со овој закон и со прописите донесени врз основа на овој закон, се применуваат за стоката со потекло од земјите членки на Светската трговска организација, земјите со кои Република Македонија има склучено договори во кои е содржана клаузулата за најповластена нација или со земјите кои оваа клаузула ја применуваат на стоката со потекло од Република Македонија.

⁴⁹ Интернационално потребна номенклатура, изработена под покровителство на Светската царинска организација, а која опфаќа аспекти од трговијата, транспортот и статистиката

- Комбинирана номенклатура на Европската заедница која е базирана на хармонизираниот систем на Светската царинска организација.

Задолжителна тарифна информација (ЗТИ) е клучен инструмент за правилна примена на Законот за царинска тарифа. Задолжителна законска тарифа има за цел:

- да обезбеди соодветна правна гаранција на фирмите;
- да обезбеди униформно толкување и примена на номенклатурата на Царинска тарифа во целата држава;

да обезбеди правилно утврдување на увозните давачки, даноците како и примена на други правни мерки кои се поврзани од распоредувањето на стока. Барање за издавање на Задолжителна тарифна информација (ЗТИ) се поднесува на образец во писмена форма до Централната управа на Царинската управа.

21.5. Заштита на инвестиции и трговски договори

Република Македонија досега има склучено 29 договори за избегнување на двојното оданочување, како и до 27 билатерални договори за заштита на инвестиции, што укажува на фактот дека Република Македонија води стимулативна политика насочена кон обезбедување на странските инвеститори.

Република Македонија од своето осамостојување има потпишано Договори за слободна трговија кои се имплементираат на билатерална база со следниве земји: Србија и Црна Гора, Босна и Херцеговина, Албанија, Турција, Украина и Молдавија, потоа на мултилатерална база потпишани се Договори за слободна трговија со Европските земји⁵⁰ (ЕФТА - Исланд, Лихтенштајн, Норвешка и Швајцарија), Договор за пристапување кон централно - европскиот договор за слободна трговија⁵¹ (ЦЕФТА- Романија, Бугарија и Хрватска) и со ЕУ (Договор

⁵⁰ ЕФТА Договорот е мултилатерален Договор склучен помеѓу Република Македонија и (Швајцарската Конфедерација, Кралството Норвешка, Република Исланд и Кнежевството Лихтенштајн) на 19.06.2000 година во Цирих;

⁵¹ Централноевропски договор за слободна трговија во 2006 е потпишан на 19 декември 2006 година во Букурешт, а стапи на сила на 22.11.2007 година. Потписнички на договорот се: Република Македонија, Р. Албанија, Босна и Херцеговина, Р. Хрватска, Р. Молдова, Р. Црна Гора и УНМИК за територијата на Косово.

за стабилизација и асоцијација). Потенцијалниот пазар на Република Македонија преку потпишувањето на Договорите за слободна трговија со горе споменатите земји, ЕФТА, ЦЕФТА земјите како и Договорот за трговија со ЕУ изнесува околу 650 милиони потрошувачи.

21.6. Инвестициони погодности во даночната политика

Република Македонија овозможува вистински атрактивни погодности за потенцијалните инвеститори како што се:

- Воведување на рамен данок со единствена даночна стапка;
- персонален данок од 12% во 2007 година и 10% од 2008 година;
- данок на добивка од 12% во 2007 година и 10% од 2008 година;
- данок на реинвестирана добивка од 0%;
- хармонизација на основицата за плаќање персонален данок и социјални придонеси;
- враќање на ДДВ (данокот на додадена вредност) за максимум од 30 дена;

21.7. Царински повластувања

Ослободување од царински давачки, различни царински ослободувања и специфични мерки за даночни олеснувања, како што се:

- увоз на инвестициска опрема без царинење;
- право на ослободување од данок на добивка за остварен профит во првите три години од делувањето, ако странскиот капитал е барем 20% од нејзиниот вкупен капитал и ако компанијата продолжи да работи во период од 6 години;
- ослободување од царински давачки за увоз на опрема и репроматеријали кои не се постари од 5 години и кои се набавуваат за потреба ма компанијата со странска инвестиција од 5 години и со странски удел од најмалку 20%.

21.8. Регулација на бизнис

Пазарот на слободата, слободата на претприемничка активност, како и имотните права се основните вредности истакнати во Уставот на Република Македонија.

21.8.1. Право на приватна сопственост и утврдување

Уставот на Република Македонија гарантира инвеститорот слободно да стекнува имот и слободно да располага со него. Ниту едно лице не може да биде лишен од својот имот или права кои произлегуваат од него, освен ако употребата на тој имот влијае на општата благосостојба на јавноста. Странските инвеститори може да стекнуваат сопственост на објекти и други видови на недвижен имот да ги користат за своите деловни активности, како и целосна сопственост над градежното земјиште преку локално регистрирана компанија. Ако врз имотот се спроведе постапка на експропријација или на друг начин се ограничи или одземе сопственоста, државата гарантира правичен надоместок според пазарната вредност на тој недвижен имот.

21.8.2. Законот за трговски друштва

Законот за трговски друштва е основниот закон за регулирање на деловна активност во Република Македонија. Тој ги дефинира видовите на претпријатија, како и постапките, прописите и нивно основање и ки друштва е основниот закон за регулирање на деловна активност во Република Македонија. Странските инвеститори добиваат ист третман со локалните компании и затоа не се потребни некои посебни одобренија. Според Законот за трговски друштва⁵², трговски друштва се формираат како посебни правни субјекти кои работат самостојно и се разликуваат од нивните основачи, акционери и менаџери. Во зависност од видот, трговските друштва имаат свои

⁵² Член 25, член 27; од "Сл. весник на Р Македонија" бр. 28/04 од 30.04.2004 година

права, обврските, имиња и регистриран канцеларији.

21.8.3 Конкуренцијата

Закон за заштита од конкуренцијата⁵³ гарантира дека задачата на правото на конкуренција е да се спречат одредени практики и деловни активности на пазарот, кои одредени претпријатија ќе ги користат за да се постигне неоправдана предност во однос на другите претпријатија и да ја загрози слободната конкуренција помеѓу претпријатијата.

21.8.4. Монополи и Antitrust

Законот против ограничување на конкуренцијата⁵⁴, подготвен врз основа на германскиот акт против (Eng. Restraints)⁵⁵ односно во превод ограничувања на конкуренцијата, стапи во сила на 1 април 2000 година, со создавање на Монополската управа (МА)⁵⁶, како орган во состав на Министерството за економија. Овој закон гарантира заштита на конкуренцијата, во случаи каде што конкуренцијата е искривена од страна на collusive договори, злоупотреба на доминантна позиција на пазарот, или соединување договори меѓу компаниите кои водат до создавање на доминантна позиција или зајакнување на постојните доминантни позиции.

Хартии од вредност, Централниот депозитар за хартии од вредност или скратено (ЦДХВ) евиденција на постоењето на сопственост на акции и поврзани трансакции. Централниот депозитар за хартии во голема мера ја подобри ефикасноста на пазарот на капитал и правата на малцинските

⁵³ Закон за заштита на конкуренцијата Службен весник на РМ, бр. 145 од 05.11.2010 година

⁵⁴ Закон против ограничување на конкуренцијата Службен весник на РМ, бр. 80/99 од 17.12.1999 година

⁵⁵ (Eng. Restraints) што означува во превод ограничувања;

⁵⁶ Монополската управа согласно Закон против ограничување на конкуренцијата е управа со следни органи Директор, Одделение за водење на управна постапка и одлучување и Одделение за следење и анализа на состојбите на пазарот а цел им е да го спроведуваат овој закон;

акционери во компаниите. Сите акционерски друштва односно нивните акционерски книги се во Централниот депозитар за хартии од вредност.

22. Механизми на разрешување спорови

Правниот систем на Република Македонија прави разлика помеѓу разрешување на домашни спорови и арбитража на меѓународни спорови и правно ја признава меѓународната арбитража, а со тоа и арбитражата на инвестициските спорови. Република Македонија меѓу другото ги има потпишано, следниве меѓународни правно обврзувачки документи:

- Конвенцијата за основање на Меѓународна агенција за гарантирање на инвестициите,
- Конвенцијата од Њујорк за признавање и примена на арбитражни одлуки,
- Женевската конвенција за извршување на странски арбитражни одлуки,
- Вашингтонската конвенција за разрешување на меѓународни инвестициони одлуки,
- Европската конвенција за меѓународна арбитража.

Страните на спорот можат да одлучат да го разрешат спорот преку домашната или странска арбитража.

Глава 5

НЕСИГУРНОСТА НА СТРАНСКИТЕ ИНВЕСТИТОРИ И ПРОБЛЕМИТЕ СО КОИ СЕ СООЧУВААТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

22. ПРИЧИНИ ЗА НЕСИГУРНОСТА ПРИ ИНВЕСТИРАЊЕТО

Странските директни инвестиции се неопходни за зголемен економски раст, но во Република Македонија тие се уште се на незадоволително ниво. Од осамостојувањето на земјата до 2008 година вкупниот прилив на Странски Директни инвестиции изнесува 2 милијарди и 958 милијарди евра. Доколку се исклучат приватизациите на Телекомот и на ЕСМ-Дистрибуција тогаш приливот на Странски директни инвестиции по глава на жител во земјава е најмал во однос на другите држави во регионот. Еден од стратегиските приоритети на

земјава е зголемување на странските и надомашните инвестиции преку подобрување на бизнис климата и креирање еднакви можности за економски раст и развој на целата територија. Затоа се поттикнуваат локалните самоуправи максимално да ги искористат своите потенцијали за побрз развој.

По примерот на успешните земји се формираат посебни *Технолошко-индустриски развојни зони (ТИРЗ)*⁵⁷ во кои странските компании имаат посебни привилегии доколку инвестираат свој капитал возоната. Таков пример се ТИРЗ-овите Скопје 1 и Скопје 2 кои се лоцирани во Бунарџик, основани од Дирекцијата за технолошки индустриски развојни зони а во согласност со Законот за технолошки индустриски развојни зони⁵⁸. Наскоро за инвеститорите ќе бидат отворени и зоните во Битола, Тетово и Штип.

Во анкетата на Организацијата на економска соработка и развој со кратенка OECD/OECD за 2009-та година странските инвеститори најголеми забелешки имаат на: бавноста на Катастарот, дискриминацијата во правните процедури, долгото чекање за добивање работна дозвола за странци и бавното решавање на имотно правните односи.

И покрај сите погоре наведени позитивни трендови и промени во законодавниот систем општата политичка клима во државата има за цел привлекување на странски инвестиции и успешно работење. Секако со што е можно помалку спорови сепак Република Македонија како земја во развој и транзиција сеуште има сериозен проблем кога е во прашање правната сигурност на странските инвеститорите.

Се поставува прашањето: - зошто странскиот капитал постојано ја одминува Република Македонија?

Очигледна е потребата од промена на општата клима за инвестирање во Република Македонија. Ова ќе биде дотолку потешко што во последните

⁵⁷ За поттикнување на економскиот развој и промоција на Република Македонија како бизнис дестинација за етаблирани странски компании, отворени се четири слободни Технолошко-индустриски развојни зони, од кои две се во Скопје и по една во Штип и Тетово. Овие четири зони нудат низа поволности кои се привлечни за инвеститори во најнапредните индустрии. Владата на Република Македонија работи на развојот на уште седум Технолошко-индустриски развојни зони на територијата на државата, со цел да се постигне рамномерен економски развој во целиот регион.

⁵⁸ Член 34 став 1 од Законот за технолошки индустриски развојни зони ("Службен весник на Република Македонија" бр. 14/07, 103/08, 139/09 и 156/10)

неколку години конкуренцијата помеѓу државите во регионот за привлекување на странски инвестиции стана безмилосна. Секоја од земјите во регионот се промовира на свој начин и скоро сите даваат екстра поволности за привлекување на странските инвеститори почнувајќи од даночните олеснувања па се до монополските права за одреден период. Република Македонија е една од ретките земји во регионот која што нема посебна агенција за привлекување странски инвестиции ниту пак производ во кој се сублимирани сите конкурентски предности на земјата. Ваквата агенција би требало да има своја годишна агенда на работење, која што ќе биде заснована на промоција на конкурентските предности и поагресивното пристапување кон странските инвеститори. Идентификувани се 78 закони и подзаконски акти кои што треба да се променат за да се подобри инвестиционата клима во Република Македонија. Еден од сегментите на кој што треба да се обрне внимание се даночните олеснувања за странските инвеститори.

Пример за тоа е:

- сведување на данокот на добивка, царините и другите давачки за странските инвеститори на минимални износи во првите неколку години од нивното работење. Ова особено би требало да биде присутно за експортно ориентираните странски инвестиции. За илустрација, данокот на добивка во Естонија, која во моментот има раст на бруто домашниот производ од околу 5,7 %, во годините на транзиција изнесуваше 0%. Според студијата направена врз основа на 15 емпириски истражувања од страна на економистите Де Мој и Едервин⁵⁹, утврдено е дека секое намалување од 1% на данокот на добивка, предизвикува зголемување на странските инвестиции за 3,3%.

Како пример од понов датум можеме да го наведеме Австрискиот инвеститор Хипо Алпе Адриа Лизинг⁶⁰ кој не може да си ја земе опремата од Сведмилк која е во фаза на стечај. Целокупната опрема на млекарницата е земена врз основа

⁵⁹ Де Мој и Едервин (односно Eng. Ruud Aloysius de Mooij and Michael P. Devereux) каде Ruud Aloysius de Mooij е предавач-професор на Оксфордскиот универзитет ;

⁶⁰ Хипо Алпе Адриа Лизинг или (Eng. HipoAlpeAdria) компанија со австриско потекло која постои во македонија се занимава со лизинг а која се јави како странка во спорот со Сведмилк.

на лизинг од Хипо Алпе Адриа Лизинг. Од компанијата, која пред извесно време е преземена целосно од австриската влада обвинија дека им е оспорено правото на сопственост и велат дека Хипо Алпе Адриа Лизинг има неспорно право на опремата и дека таа не треба да биде предмет на стечајот. Доколку проблемот не биде решен австријците најавуваат билатеран спор меѓу Австрија и Македонија. Во суштина Република Македонија има сериозен проблем кога е во прашање правната сигурност на инвеститорите. Во последниот извештај на Херитиџ фондејшн⁶¹ (Eng. Heritage foundation) каде Република Македонија со 65,7 индексни поени се најде на 56-то место од вкупно 184 земји од светот. Најлошо беше рангирана во делот на заштита на сопственичките права а најдобро во делот на фискалната слобода.

За неполна година се поднесени две тужби од странски инвеститори против Република Македонија пред арбитражниот суд во Вашингтон-ICSID (австриската компанија ЕВН-Македонија и Швајцарско-српската Свислион). Тужбата на Свислион пред Меѓународниот центар за решавање инвестициони судови како арбитражен суд е поднесена во август 2009 година како причина наведувајќи ја повредата на билатералниот договор за заштита на инвестициите меѓу Македонија и Швајцарија. Свислион е во судски спор со македонските институции откако Комисијата за хартии од вредност му го одзеде правото на глас и правото на дивиденда за дел од акциите во Агроплод. Судски спор има поднесено и ЕВН со обвинување дека државната компанија ЕЛЕМ започнала неоснован судски процес против ЕВН-Македонија за плаќање на близу 200 милиони евра. Според нив ваквото барање е во спротивност со Анекс договорот склучен пред приватизацијата меѓу ЕЛЕМ и ЕСМ. Тужбата што оваа компанија ја поднесе до арбитражниот суд во Вашингтон се однесува и на низа други проблеми со кои се соочи оваа компанија доаѓајќи во нашата земја. Забелешки на оваа тема нашата држава доби и во последниот извештај на Европската комисија за напредок на земјата кон Европската унија и таму беше посочено дека правната сигурност на инвеститорите е голем предизвик за нашата држава.

⁶¹ Херитиџ фондејшн⁶¹ (Eng. Heritage foundation), Фондација основана 1973 година е истражувачка и образовна институција.

23. СПОРТ ЗА ИМЕТО – ПРЕЧКА ЗА ИНВЕСТИЦИИТЕ

Грција е надворешно-политички партнер на Република Македонија и најголем странски инвеститор, но и покрај успешната економска соработка наметнатиот спор за името не што не исчезна туку постои како наш проблем за влегување во НАТО, Европската Унија и останати меѓународни организации.

Грција, мислам дека никогаш не преферирала целосно исчезнување на Македонија и добивање на своите северни граници но секако дека преферирала и преферира една слаба, контролирана и уценувана Република Македонија, која ќе биде именски и идентитетски обезличена.

Оваа тврда позиција се менува откако Република Македонија ги преживеа економските блокади 1992 и 1994 година и не попусти. Почнаа признавањата на земјата под уставното име (од Русија, Кина, сè до 120 земји кои денеска не имаат признато под уставното име). По овие блокади и преживување на екстремни мерки, а посебно заради одржување на меѓуетничка кохерентност и инклузивност, Република Македонија некако се здоби со позиција да биде партнер. Започна да се гледа нејзината „преговарачка глава“ на масата за преговарање. Ситуацијата започна да се менува на подобро, но повторно во триаголник на преговарање за спорот. Спорот меѓу Република Македонија и Грција е спор меѓу различни „наративи“, во смисла на карактерот на државите и нивните општества меѓу кои постои спор во овој случај тоа се Република Македонија и Грција дека се различни.

Во нашиов случај имаме наметнат спор меѓу држави кои имаат сосема различни, да не речам конфликтно различни општества и држави. Независно што се тоа две демократии во случајот на Грција се работи за една опсесија, со градење етнохомогено грчко општество со единствена култура, со тврдо притискање на различноста и малцинствата, до граница на неправо, инсистирање на етничка хомогеност која се гледа како апсолутен услов за стабилност и функционалност на државата. Од друга страна, Република Македонија е спротивност во секој детал на таа слика. Таа е мултикултурно општество со висока инклузивност на различните култури во политичкиот систем и сите проблеми кои тоа ги носи. Ако Република Македонија успее и

изгради функционален политички демократски систем со такво плурално општество—тоа би бил супер-предизвик, опасност и закана за етно-затворените општества, какво е грчкото.

23.1. Повредите на времената спогодба од страна на Грција

Со своето однесување, кое кулминираше со употребата на правото на вето во НАТО, Грција неколку пати направи повреди на времената спогодба.

Привремената спогодба е потпишана на 13 септември 1995 година како чин за подобрување на односите помеѓу Република Македонија и Грција, и таа дава појасни рамки за решавањето на спорот со името, но и рамка за развој и одржување на добрососедски односи и взаемна соработка. Целта на привремената спогодба е спорот со името да не биде пречка за развојот на Македонија, смисла и интеграцијата во меѓународните, мултилатералните и регионалните организации. Но и да придонесе за подобрување на односите и соработката помеѓу Грција и Република Македонија.

Во воведот (преамбула) на Спогодбата точка 6 гласи “Recalling their obligation not to intervene, on any pretext and in any form, in the internal affairs of the other,„

⁶²Со оваа одредба од Спогодбата се одредува дека ни една од државите не може да се меша во внатрешните работи на другата држава, согласно ова реално е толкувањето дека Грција нема право да се меша во внатрешните работи на Република Македонија, и во таа смисла нема право т.е Времената спогодба не може да го земе како предмет уставното име на Република Македонија. Грција даваше предлози за име за внатрешна употреба, лично премиерот Караманлис од говорницата во Грчкиот Парламент бараше име за внатрешна и надворешна употреба.

Член 3 став 1 од Спогодбата гласи “Each party undertakes to respect the sovereignty, the territorial integrity and the political independence of the other party,„⁶³ Со оваа одредба од чл.3 од Спогодбата се потенцира неопходноста и

⁶² Дел од Преамбулата на Привремената спогодба која беше потпишана на 13 септември 1995 година како чин за подобрување на односите помеѓу Република Македонија и Грција;

⁶³ чл.3 од Спогодбата со кој се потенцира неопходноста и двете страни да меѓусебно да ја почитуваат и правната и територијалната и политичката независност на државата;

двете страни да меѓусебно да ја почитуваат и правната и територијалната и политичката независност на државата, и правото на секоја земја сама да го направи изборот на уставно име, и дека секое не почитување на оваа одредба би значело дека со тоа се меша во прашања кои се во доменот на политичката независност на државата.

Република Грција ставајќи вето за македонскиот влез во НАТО и при анализа од правен аспект на спогодбата и нејзините одредби го прекрши член 11 став 1 кој гласи “Upon entry into force of the Interim Accord, the Party of the First Part (Greece - м.з) agrees not to object to the application by or the membership of the Party of the Second Part (Macedonia - м.з) in international, multilateral and regional organizations and institutions of which the Party of the First Part is a member; however, the Party of the First Part reserves the right to object to any membership referred to above if and to the extent the Party of the Second Part is to be referred to such organization or institution differently than in paragraph 2 of United Nations Security Council resolution 817 (1993)„.⁶⁴ Според тоа Грција се согласува да не го опструира барањето за прием или приемот на Република Македонија во било која организација во која таа е членка (на пример НАТО, ЕУ) доколку тоа оди под привремената референца ПЈРМ⁶⁵.

Повредите на времената Спогодба помеѓу Република Македонија и Грција иако се всушност предмет на политички толкувања во овој магистерски труд е спомената од аспект на штетните дејства што наметнатиот спор околу името има врз странските директни инвестиции во Република Македонија, посебно ако Република Македонија остане изолирана од евро-атлантските интеграции и влезе во подолгорочна стагнација.

23.2. Штетните влијание врз економијата и инвестициите што ги предизвикува Грчкото вето поради спорот за името

⁶⁴ Член 11 став 1 од спогодбата сега преведен кој гласи дека Според тоа Грција се согласува да не го опструира барањето за прием или приемот на Република Македонија во било која организација во која таа е членка (пр НАТО, ЕУ) доколку тоа оди под привремената референца ПЈРМ.

⁶⁵ ПЈРМ референца и скратен назив со значење Поранешна Југословенска Република Македонија;

Заради своите внатрешни специфики, Република Македонија има осетлива политичка клима и чувствителни меѓуетнички односи. Во ситуација кога стандардот на граѓаните стагнира, а економскиот раст со години се движи помеѓу 4-5% на годишно ниво, просперитетот на државата е зависен од целосна интеграција во НАТО и Европската Унија. Членствата во меѓународните организации значајно би ја подобрила безбедноста и стабилноста на државата, што се првите предуслови за привлекување на странски инвестиции, додека членството во Европската Унија би придонесло за понатамошна политичка кохезија, но и завршување на реформските процеси во јавниот и приватниот сектор.

Како реакција на грчкото вето за влез во НАТО, берзанскиот индекс во Република Македонија е паднат за 8.4%. Падот на вредноста на акциите имаше ефекти и по вредноста на фирмите кои имаат грчки сопственици (како на пример Жито Лукс, Стопанска Банка, Окта). Со ветото Грција предизвика штета за сите стопанственици кои работат во Република Македонија, вклучувајќи ги и грчките. Со недобивањето на покана за членство во НАТО, Република Македонија останува со пониска атрактивност за странски директни инвестиции.

Иако членството во НАТО не е директно врзано со економски пакети, сепак во процената на кредитниот рејтинг на една земја водечките фирми кои се врвен авторитет за информации релевантни за странските инвеститори (како на пример Standard and Poor's) во својата методологија на процени ги земаат во предвид и политичките ризици и геополитичката поставеност на земјата.

Привремената спогодба гарантира рамка за одржување на односите и соработката со Грција во различни области (економија, образование, култура, транспорт, енергија, животна средина, научно истражувачки дејности, туризам, борба против организиран криминал и тероризам). Доколку се прекине таа треба да биде заменета со соодветна рамка која ќе ја регулира понатамошната соработка помеѓу Република Македонија и Грција во сите овие области. Во спротивно прекинувањето на спогодбата, без соодветна замена, би ги влошило пред се политичките односи, но би имало и реперкусии и во сите други области.

Уставното име на Република Македонија и националниот идентитет воопшто не можат да бидат ставени во процесот на решавањето на спорот. Взаемното толкување на точка 6 од преамбулата на привремената спогодба и член 3 став 1 од истата, упатуваат дека прашањата од домашната политика, а особено оние кои се во најтесна врска со политичката независност на Република Македонија или Грција не можат да бидат предмет на процесот.

Меѓународниот суд на правдата во Хаг донесе пресуда во корист на Република Македонија која за Република Македонија претставува важен историски документ. Пресудите на Меѓународниот суд на правдата имаат големо влијание, тие се многу важни во објаснувањето на правото и на тој начин тие се следат, се проучуваат, се толкуваат и се користат од страна на сите држави, но одлуките на Меѓународниот суд на правдата се обврзувачки само за страните во спорот, односно за Македонија и за Грција, а не и за други земји иако голема е веројатноста и останатите земји да ја земат во предвид оваа одлука. Воедно оваа пресуда треба да се свати и како дополнителна мотивација за македонско-грчкиот дијалог и можност за создавање поволен политички простор. Сепак останува како прашање дали Грција ќе ја напушти својата позиција во врска со името и дали поради своите внатрешно политички причини ќе продолжи да ја блокира Македонија на самитот на НАТО во Чикаго во 2012 година со повторно истакнување на вето.

Глава 6

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Странските директни инвестиции всушност претставуваат вложувања на капитал од претпријатија од странски земји во капацитети, во вид на претпријатија или филијали во земјата-домаќин. Со странските директни инвестиции се стекнува сопственичка контрола. Странските инвестиции имаат клучна улога во трансферот на знаење и технологија, создаваат нови работни места, ги зголемуваат продуктивноста и конкурентноста со краен ефект за повисок економски раст и намалување на сиромаштијата. Тоа е и најважната причина зошто Република Македонија и се потребни странските инвестиции.

На македонските компании им недостасуваат современото знаење, вложување во развој, маркетинг (особено е-маркетингот⁶⁶ и бизнис во целина), менаџирање на бизнисот преку современи методи, нови технологии, квалитет и пазар.

Во однос на земјите во регионот, Република Македонија покажува низок раст на странски директни инвестиции, со оглед на тоа што има експанзивен раст на инвестирање на свеж капитал, особено во двете новопримени земји членки на Европската унија, Бугарија и Романија. Тоа веројатно се должи на имиџот на сигурност и довербата која ја создава Европската унија со самото пристапување на новите членки.

Како странските инвестиции се заштитени во Република Македонија, постоење на владеење на правото и еднаков третман на странски инвестиции е неизбежен темел на инвестиционата пирамида која се гради во транзиционите земји. Инвестирањето во транзициони земји секогаш се сметало за многу ризично за инвеститорот.

Еден од предусловите за овие инвестиции е широка мрежа на мултилатерални и билатерални договори, со кои државите се обврзуваат да ги поддржат и заштитат странските инвестиции на одреден начин. Без такви договори, ниедна земја нема да биде во состојба да привлече голема странска инвестиција, ниедна банка нема да даде заем без дадени гаранции од државата. Република Македонија ратификуваше билатерални договори за поттикнување и заштита на инвестиции со повеќе од 30 земји и е договорна страна на Договорот за енергетска повелба (ЕСТ)⁶⁷, кој одредува слични обврски.

Клучните фактори за влез на инвестиции се квалитетот на деловната околина, инфраструктурата и постоењето на инвестициони можности. Сепак, потребните информации мора да се достапни на инвеститорите во Република Македонија, а таргетирањето конкретни инвеститори или сектори е важно за соочување со интензивната глобална конкуренција.

Тоа значи дека Република Македонија мора внимателно да ги пакува своите

⁶⁶ Е-маркетинг односно Интернет маркетинг, исто така познато како веб маркетинг, онлајн маркетинг или е-маркетинг е маркетинг за производи и услуги на интернет;

⁶⁷ Договорот за енергетска повелба - правно-обврзувачки мултилатерален инструмент за сите земји потписнички, со цел да се зајакне владеење на правото во енергетските прашања, со градење еднакви правила за сите, намалување на ризиците во областа на инвестициите во енергетиката и трговијата во оваа област;

понуди на инвеститорите со цел да постигне конкурентна предност. Добро развиена информација и сервиси за поддршка ќе помогнат да се намали несигурноста и перцепцијата на ризик кај инвеститорот. Понатаму, бидејќи регионот на ЈИЕ(Југоисточна Европа) се перципира како ризичен, проактивна и координирана промоција на регионално ниво ќе помогне кај странските инвеститори да се подобри сликата за земјата. Поради тоа, за Република Македонија е од суштинска важност да развие проактивна промоција за инвестирање и стратегија за олеснување во согласност со конкурентноста, иновациите и извозните стратегии; како и Агенција за промоција на инвестиции способна да ја спроведе стратегијата, вклучувајќи и програми базирани на поволности и олеснувања на врските помеѓу директните инвестиции и локалните бизниси.

Општата клима за инвестирање во Република Македонија се состои од инвестициони поволности и од целокупната општа состојба на државата која за жал како резултат на настаните од изминатиот период, несреќно избраниот модел на приватизација, воената криза, стопанскиот криминал, корупцијата, е една од најлошите во регионот. Тоа го покажа и неодамнешниот добиен прв кредитен рејтинг на државата, од страна на Меѓународната агенција “ФИЧ”⁶⁸ која оцени дека е кредитниот рејтинг е влошен односно од позитивен сега е стабилен.

Сепак, сето ова не ја намалува одговорноста на оние што го имаат кормилото на бродот наречен раст на националната економија, да бидат проактивни и поагресивни при креирањето на инвестиционите поволности што ги нуди државата во насока на привлекување на странскиот капитал. Ова дотолку повеќе, што водата по која што се плови станува се поплатка. Сликата што Република Македонија ја претставува надвор кога ги кани инвеститорите и реалноста со која компаниите се соочуваат тука се нешто различно. Можеби постои добра волја, но исто така постои и потреба од корекција на третманот на странските компании.

Сметам дека плановите за привлекување странски инвестиции и инвеститори убаво звучат но за жал сега за сега се само напишани на хартија и неостварливи, како и многубројните реклами и пропагандни кампањи за

⁶⁸ Меѓународната агенција за кредитни рејтинзи „Фич“

привлекување инвестиции каде промоторите освен дипломатски статус, големи плати и други бенефиции, засега нема други видливи резултати. Најголема пречка за инвестирање е нивото на корупција, по што следуваат нелојалната конкуренција и „врските“, а трета најголема пречка претставува несигурноста на економските и на регулаторните политики.

Потоа следуваат макроекономската нестабилност, даночната администрација и правниот систем. Странските инвеститори бегаат во други земји поради многубројните административни и технички бариери, што се отсликуваат низ закоравеноста на домашните институции.

Инвеститорите сакаат чиста состојба во земјата каде што планираат да ги вложат своите пари. Странците бараат решени имотно-правни односи за да почнат веднаш да градат, а кај нас општините немаат донесено ниту детални урбанистички планови. Нема чиста слика ниту за процесот на денационализација. Потенцијалните инвеститори бараат и забрзување на стечајните постапки, бидејќи има имоти што стојат неискористени, а за нив има интерес.

Земјата треба да расчисти со неспособната, партизирана и незаинтересерина администрација, да се овозможи решавање на нерасчистените имотно-правни односи како последица на незавршениот процес на денационализација, да се отстрани проблемот поради долгите судски постапки, долгите вештачења, проблеми со доставата, непотребните одлагања.

Владеењето на правото е потребно за да се обезбеди деловна клима, која ќе значи сигурност и мотивација за инвеститорите. Инвеститорите треба да бидат сигурни дека ќе бидат ослободени од било каков притисок, кој не е во согласност со правилата и законите. Задача на државата е да обезбеди гаранција дека инвестицијата нема да биде условена со оптоварувања.

Потребни се ефективни индустриски и макроекономски политики и технички софистицирана промотивна рамка со цел да се обезбедат странски директни инвестиции кои можат да придонесат за национален економски развој. Голем дел од релативно малиот број Странски директни инвестиции во Република Македонија во последните години, претставуваат преземање на постоечки компании, а вообичаено се дел од Владината програма за приватизација. Со процесот на приватизација, кој е речиси завршен, гринфилд инвестициите мора

да бидат следна цел, како би се создале нови фабрики, би се зголемил производниот капацитет и би се зголемила економската вредност.

Овие инвестиции вообичаено имаат посилно, директно влијание на националниот развој. Сепак, приватизацијата едноставно претставува промена на сопственоста на средствата од владиниот во приватниот сектор. Сама по себе, таа не гарантира нова економска активност со додадена вредност. Спротивно на ова, гринфилд странските директни инвестиции претставуваат значајна економска активност со додадена вредност која не постоела претходно и токму затоа има многу поголема вредност за економијата на земјата.

Во даночната политика, Владата се соочува со две спротивставени цели. Даноците треба да ги финансираат основните јавни добра и услуги. Истовремено, Владата е цврсто определена за поттикнување на економскиот раст, особено преку инвестициите.

За таа цел, Владата треба да обезбеди даночната стапка да нема негативно влијание на домашните и на странските инвестиции. Компаниите се соочуваат со истите дилеми. Тие се корисници на јавни услуги и добра, како што се: образование, безбедност и стабилна макроекономска средина. Истовремено, тие се заинтересирани за максимална профитабилност, со цел да бидат конкурентни во растечката глобална економија. Одданочувањето станува сè поважно за компаниите, промена која во голема мерка придонесува за намалување на останатите бариери за странски директни инвестиции. Со надминување на овие бариери, вниманието сè повеќе се насочува кон намалување на даночното оптеретување.

Повеќето меѓународни финансиски истражувачки субјекти, проектираат иднина во која регионот на Југо-источна Европа бележи значителен раст на странските директни инвестиции. Останува да се надеваме дека и Република Македонија во иднина ќе успева да привлекува нов странски капитал кој би помогнал во достигнување на нивото на достоинствен живот во државата.

ПРИЛОГ – кратенки по азбучен ред

ДДВ – Данок на додадена вредност

ДОО – Друштво со ограничена одговорност

ДООЕЛ – Друштво со ограничена одговорност на едно лице
Е-аукција – Аукција по електронски пат
ЕСТ- Договор за енергетска повелба
ЕСЈН - Електронскиот систем за јавни набавки
ЗТИ - Задолжителна тарифна информација
ИНР-Интерна стапка на рентабилност
КХВ- Комисија за хартии од вредност
ММФ – Меѓународен монетарен фонд
ОЕСД/ОЕЦД - Организацијата на економска соработка и развој
СДИ- странски директни инвестиции
(ТИРЗ) - Технолошко-индустриски развојни зони
ЦР – Централен регистар
ЦДХВ – Централен депозитар за хартии од вредност

Глава 7 ЛИТЕРАТУРА

-Џон Колиер, Воган Лоу “Решавање на споровите во меѓународното право“
Просветно дело-Скопје 1999;

- Методија Несторовски “Економија на инвестициите“ Економски факултет- Скопје 2010;
- Клаус Петер Бергер, “ Приватно решавање на спорови во меѓународниот бизнис –преговарање, медијација, арбитража“ Просветно дело 2009;
- Д-р Маријана Видас-Бубања-Методите и детерминанте страних директних инвестиција, Белград ,1998
- Проф. Д-р Маја Станивукочич “ICSID I DVOSTRANI SPORAZUMI O ZAŠTITI I UNAPREĐENJU INVESTICIJA” Правен факултет-Нови Сад, 2007 година
- Lucy Reed, Jan Paulsson, Nigel Blackaby “Guide to ICSID arbitration“Kluwer Law International, 2004
- E. Gaillard, „Investment Treaty Arbitration and Jurisdiction Over Contract Claims - the SGS Cases Considered“ во книгата International Investment Law and Arbitration: Leading cases from the ICSID, NAFTA, Bilateral Treaties and Customary International Law, Tod Weiler Editor, 2005.
- Frederic S. Mishkin, “The economics of money, banking, and financial markets“, 7th edition, Columbia University, 2004
- R.Doak Bishop, James Crawford, William Michael Reisman, “Foreign investment disputes: cases, materials, and commentary“Kluwer Law International, 2005
- ICSID Case No. ARB/09/16 Swisslion DOO Skopje v. Macedonia, 2009 година
- ICSID Case No. ARB/09/10 EVN AG v. Macedonia, 2009
- FIAS (2003), Административни процедури за водење на бизнис во Македонија.
- Влада на РМ (2006), Програма за работа на Владата на РМ 2006-2010
- ICI (2006), Економската и деловна клима во Македонија: предлози за подобрување на инвестиционата клима.
- Народна банка на Р.Македонија- Извештај за меѓународната инвестициска позиција на Р.Македонија , Скопје, 2009
- Министерство за економија (2003) Програма за стимулирање на инвестициите

2003-2007 г.

- Закон за основање агенција за странски инвестиции и промоција на извозот на РМ Службен весник на РМ, бр. 57 од 26.04.2010 година

- Закон за трговски друштва Службен весник на РМ, бр. 28 од 2004 година

- www.icsid.worldbank.org

- www.mfa.gov.mk

- macedonianlawyers.com

- customs.gov.mk

- <http://www.investinmacedonia.com>

www.unctad.org/fdistatistics

- <http://www.scribd.com/doc/17126768/-0081-06072009-MKIBN200907060081L>

- <http://www.nortonrose.com/knowledge/publications/2011/pub33531.aspx?lang=en-gb&page=all>